

FRIHET ATT VÄXA

Folkpartiet liberalernas partiprogram

Antaget vid landsmötet i Göteborg 1997
Reviderat vid landsmöten 1999 och 2001

LIBERALISMEN

Liberalismens grunder

Den enskilda människan är liberalismens utgångspunkt. Målet är hennes frihet och livschanser.

Respekten för den enskilde

Vi har alla vår egen personlighet och våra drömmar om framtiden. Vi är utrustade med förnuft, känsla, samvete, förmåga att ta ansvar och att utvecklas. Oavsett bakgrund, begåvning, fysisk och mental styrka måste alla människor få många livschanser, många möjligheter att växa och utvecklas.

Även om varje människa är unik, så förenas vi av vissa gemensamma andliga och materiella behov. Vi har alla rätt till liv, frihet och sökande efter lycka. Samtidigt har vi ansvar för att dessa rättigheter omfattar alla. Liberal individualism är därför oförenlig med en egoism där man bara ser till sig själv. Liberalismen betraktar alla människor som jämlikar - men inte som lika. Kraven på jämlikhet betyder inte att alla skall leva likadant, utan att alla skall ha möjligheter att utvecklas som självständiga människor.

Den enskildes värdighet och integritet får inte kränkas. Staten skall behandla alla människor med lika hänsyn och respekt och skydda den enskildes rätt så länge hon inte kränker andra människors lika rätt. Detta skydd skall gälla mot offentliga och privata makthavare lika väl som mot fördomar och intolerans.

Frihet och förankringar

Den enskilda människans livschanser bygger på personliga valmöjligheter och på förankringar i olika gemenskaper. Det liberala samhällsbygget vilar därför på tre pelare: andlig frihet, materiell frihet och solidaritet.

Andlig frihet innebär rätten att hysa och uttrycka politiska, religiösa och andra övertygelser. Demokratin bygger på politisk frihet, allmän rösträtt och rättssäkerhet. Medborgarna deltar i och utövar kontroll över politiken. Demokratin är det enda politiska system som kan trygga den andliga friheten.

Materiell frihet innebär rätten att välja yrke, konsumtion, boställning och livsstil. Marknadsekonomin bygger på enskilt ägande, närings- och avtalsfrihet. Konsumenternas val styr produktionen. Marknadsekonomin är det ekonomiska system som mest gagnar den materiella friheten och det enda ekonomiska system som går att förena med demokrati.

Solidaritet är människors omsorg om andra människors välbefinnande och livschanser. En viktig grund för ett solidariskt samhälle är medborgarnas förtroende för andra och förmåga till samverkan. Denna grund skapas främst genom familjen och andra nätverk av frivilliga gemenskaper som ger människor förankringar i tillvaron. Om detta sociala samspel inte vårdas och förnyas uppstår en brist på tillit. Vi riskerar att få en ständigt stegrad spiral av destruktiva och våldsamma krafter.

Vissa människor har av olika skäl mött större svårigheter i livet än andra. Insikten om de sämst ställda villkor är alltid en utgångspunkt för liberalt samhällsarbete. I ett liberalt välfärdssamhälle bidrar stat, kommuner och frivilliga gemenskaper till alla människors trygghet och förankringar. Välfärdspolitikens viktigaste uppgifter är att bidra till människors rätt till självbestämmande, till att deras grundläggande behov tillgodoses och till att nya möjligheter ges till dem som annars skulle ha få livschanser.

Liberaler är världsmedborgare. Människors rätt till grundläggande fri- och rättigheter måste värnas oavsett var på jorden de befinner sig. Välfärdsklyftan i världen utmanar grundläggande liberala värden. Hunger och fattigdom måste bekämpas. Viktiga verktyg är marknadsekonomi, handel och bistånd från andra länder. Möjligheterna för människor, idéer, information, varor och tjänster att röra sig mellan länder ökar människors livschanser och stärker förutsättningarna för demokrati.

Den liberala visionen är att fri rörlighet för individen skall vara en mänsklig fri- och rättighet. Envar skall tillåtas leva och verka där i världen som hon själv vill. En fortsättning på EU-ländernas, och därmed Sveriges, successivt allt friare rörlighet mellan grannländerna är den naturliga vägen att gå för att förverkliga denna vision. För folkpartiet liberalerna är det dessutom viktigt att Sverige inte låter EU:s minst ambitiösa medlemsländer styra.

All politik måste utformas så att vi som lever i dag inte inkräktar på framtida generationers livschanser. Ingen generation har rätt att förstöra oersättliga kulturvärden, tillfoga miljön obotliga skador, förslösa ekonomiskt eller socialt kapital. Varje människa skall ges möjlighet att ta ekonomiskt, ekologiskt och socialt ansvar för sin egen livsstil.

Det öppna samhället

All kulturell, vetenskaplig, social och ekonomisk utveckling bygger på enskilda människors skaparkraft och initiativförmåga. Om politiker betraktar människor som offer för opåverkbara krafter, riskerar kraften att förtvina både hos den enskilde och samhället. Om politiken i stället strävar efter ett samhälle med aktiva medborgare som kan och vill ta ansvar, växer engagemanget och solidariteten. En viktig politisk uppgift är att skapa och stödja mötesplatser där människor gemensamt kan lösa problem. Politiken skall bidra till att ge varje människa de redskap som behövs för att ta makten över sitt eget liv.

Kunskap och kreativitet är avgörande för mänsklig och samhälls utveckling. Vetenskap och kultur måste vara tillgängliga för alla. Människor skall ha möjligheter att ständigt inhämta kunskap och utveckla sina kompetenser. Vi kan alltid nå fram till bättre kunskap och mer genomtänkta idéer. Men vi kan aldrig nå någon slutgiltig sanning. Mänskliga framsteg och samhälls utveckling bygger på kritisk granskning och öppenhet för nya idéer.

Liberalismen avvisar alla idéer om ett slutgiltigt idealtillstånd som politikens mål. Ett samhälle av fria medborgare kommer ständigt att erbjuda överraskningar och nya utvecklingsmöjligheter. Någon slutlig harmoni mellan alla önskemål och intressen kan aldrig uppnås. Färdiga och detaljerade lösningar för samhällets organisation leder till förtryck av olikänkande när de skall genomföras.

Varje koncentration av makt - till stat, företag eller organisationer - kan leda till att individens rättigheter och integritet förtrampas. Dessutom hindras nya idéer, nya produkter och nya lösningar på gamla problem. Fri konkurrens mellan idéer, information, varor och tjänster är grunden för den västerländska vetenskapen, kulturen, demokratin och marknadsekonomin. Den är ett kraftfullt redskap för att bekämpa maktkoncentration och stimulera utveckling. Fri konkurrens är också den bästa jordmånen för att främja fredligt samarbete över nationsgränserna och för att avvärja hoten mot natur och miljö.

Liberalismens rötter

Liberalismen är en frihetsrörelse med djupa historiska rötter i humanistisk och judisk-kristen idétradition. Protester mot kungligt envælde, religiös intolerans, ståndsprivilegier och ekonomisk ofrihet förenade människor ur olika samhällsgrupper till gemensamt arbete för en ny samhällsordning. Liberaler hävdade

att all politisk makt måste utgå från folket och att var och en har rätt att söka sin egen lycka så länge hon inte kränker andras lika rätt.

Under de förödande religionsstriderna i Europa under 1600-talet publicerade liberaler de första mer utvecklade tankarna om toleransens betydelse. De demokratiska revolutionerna från 1700-talet och framåt, liksom de ekonomiska och sociala reformperioderna i många länder, har inspirerats av liberalismens idéer.

Liberalismen är inget slutet system av lärosatser som entydigt anvisar den rätta åsikten i varje fråga. Liberalismen har påverkat och påverkats av människor långt utanför det politiska livet. Kraven på tolerans har drivits också av religiösa fritänkare. Tilltron till människans förnuft, som inspirerade upplysningstidens liberaler, var en förutsättning för den vetenskapliga revolutionen. Den ekonomiska liberalismen har utvecklats i nära samspel med de nationalekonomiska teorierna. Liberalismens krav på medborgerliga rättigheter har inspirerat författare och publicister. Många ideella folkrörelser har känt samhörighet med liberalismens människosyn och sociala engagemang.

Den svenska liberalismen

Svensk liberalism är en förening av två historiska traditioner; stadsliberalismen, påverkad av engelsk och fransk upplysning, och folkrörelsefrisinnat, påverkad av tysk pietism och anglosaxiska väckelse- och nykterhetsrörelser. Ur kampen för religionsfrihet i mitten av 1800-talet uppstod den allians mellan stadsliberalism och folkfrisinne som in i vår tid utgör ett styrkebälte för svensk liberalism.

Redan under 1700-talet arbetade liberala opinionsbildare och politiker i Sverige för tryckfrihet, frihandel och folkbildning och för att också de fattiga skall ha lagens skydd mot överheten. De svenska liberalerna genomdrev under 1800-talet reformer som kraftigt ökade människors möjligheter till personlig utveckling. Tryckfriheten säkrades, folkskolan infördes, ständsriksdagen och skråväsendet upphävdes, frihandeln vidgades, kvinnans ställning stärktes och fler fick tillträde till högre utbildning.

Under liberal ledning fördes demokratin till seger i början av 1900-talet. Liberaler var bland dem som under mellankrigstiden visade hur demokratierna med en aktiv socialpolitik och ekonomisk politik kunde möta depressionen och hotet från de totalitära rörelserna. Denna förnyelse av liberalismen gavs i vårt land namnet socialliberalism.

Under efterkrigstiden har liberaler verkat för demokrati, marknadsekonomi, frihandel, internationell solidaritet, välfärdsreformer, jämställdhet och Europasamverkan. Svenska liberaler har, liksom liberaler i andra länder, gått i spetsen för kampen mot totalitära rörelser och auktoritära strömningar. Liberaler har alltid bekämpat alla former av förtryck, diskriminering, främlingsfientlighet och rasism.

Ett idéparti

Liberala partier är idépartier. Den enskildes rätt är alltid viktigare än nationalitets-, klass- och gruppintressen. Liberaler ser inte som sin uppgift att företräda vissa grupper. I stället står de upp för medborgaren i kontrast till dem som i första hand ser sig som företrädare för en viss samhällsklass, livsåskådning eller uppfattning om hur livet skall levas. För att hävda detta medborgarintresse fordras personlig idealism och ibland mod för att gå emot makteliter, särintressen och fördomar.

Utmaningar för liberalismen

Genom de totalitära systemens fall i Europa har förutsättningarna för en liberal samhällsutveckling i vår del av världen förbättrats radikalt. Individualiseringen, internationaliseringen och informationsrevolutionen ger nya livschanser för fler människor. Samtidigt uppstår nya hot och problem. Även om friheten tycks segra i dag, kan nya hot mot den vänta i morgon. Därför behöver vi skapa en ny liberal dagordning.

Demokratin

Under senare år har många länder blivit demokratier eller utvecklats i demokratisk riktning. Men fortfarande finns många förtryckarregimer kvar. Nationella, religiösa och etniska motsättningar kan utnyttjas och bidra till att skapa våldsamma konflikter som undergräver en demokratisk utveckling. I de etablerade demokratierna utgör likgiltigheten inför det politiska arbetet ett hot mot en levande demokrati. Medborgarna måste vinnas för demokratin åter.

Välståndet

I delar av tredje världen ökar välståndet för fler människor och i snabbare takt än någonsin tidigare i världshistorien. I de delar av Europa som befriats från det kommunistiska förtrycket finns nu goda förutsättningar att kraftigt öka välståndet. Samtidigt lever hundratals miljoner människor kvar i absolut fattigdom. Sveriges välstånd har i ett drygt kvartssekel ökat långsammare än i flertalet jämförbara länder. Den internationella ekonomiska utvecklingen och den

tekniska utvecklingen skapar goda ekonomiska förutsättningar även för Sverige. Men det fordras nya spelregler, anpassade till kunskapssamhället, för att vi skall kunna utnyttja de nya möjligheterna.

Jobben

Många hundra miljoner människor är arbetslösa eller undersysselsatta. Även Sverige har under nittioalet drabbats av massarbetslöshet. Den hotar såväl samhällsekonomin som solidariteten. Vägen till arbete för alla som önskar det måste gå genom fler arbetstillfällen i privata företag. Hög arbetslöshet är inget ödesbestämt. En liberal ekonomisk politik kan bryta massarbetslösheten.

Miljön

Människan har i årtusenden starkt påverkat den miljö hon lever i. Dagens samhällen påverkar dock miljön i mycket större utsträckning än tidigare. Hoten om globala ekologiska katastrofer ökar vårt ansvar. Den ekonomiska utvecklingen i alla länder måste länkas in i ekologiskt hållbara banor. De rika länderna står för en betydande del av flera globala miljöhot. Även om många lokala och regionala miljöproblem har bemästrats i Sverige och andra utvecklade länder återstår allvarliga problem.

Förankringarna

Samhällsutvecklingen ger många möjligheter men skapar också otrygghet och ensamhet när människor förlorar traditionella förankringar. Detta gäller inte minst i Sverige som omvandlas från en etniskt nästan enhetlig nation till ett mångetniskt samhälle. Mitt i välståndssamhället upplever många människor ökad fattigdom, utanförskap och vanmakt. Klyftor skapas och konfliktnivån ökar. Vi behöver nya sociala strukturer som ger människor förankring i det nya samhället.

Människan och politiken

De nya utmaningarna kan bara bemästras genom att människor får större möjligheter och motivation att, enskilt eller tillsammans, lösa problemen. Vi måste överge mycket av de storskaliga och standardiserade lösningarna till förmån för de småskaliga och varierade.

Den andliga och materiella friheten, liksom solidariteten, utgör omistliga värden även i framtiden. Demokratin, marknadsekonomin och välfärdssamhället skall stärkas. Liberalismen ger möjligheterna.

DEN VÄXANDE MÄNNISKAN

Alla människor skall ha många livschanser. Den enskilda människan har det yttersta ansvaret för att skapa och ta tillvara utvecklingsmöjligheter för sig själv och sin omgivning. Politiken kan aktivt bidra till att människors makt över sin tillvaro ökar och att möjligheterna ständigt förnyas. Viktiga uppgifter är:

- att ge alla människor möjligheter att utveckla **kunskap**,
- att främja människors **hälsa** och att skapa fler livschanser för dem som drabbas av ohälsa eller funktionshinder,
- att bekämpa fördomar och diskriminering och bidra till ett samhälle som visar **respekt** för den enskilde,
- att svara för ett rättsligt och ekonomiskt **skydd**.

Kunskap

Kunskap och kreativitet har alltid haft en avgörande betydelse för den enskilda människans och samhällets utveckling. Den tekniska och ekonomiska utvecklingen gör kunskap och kompetens än mer betydelsefullt. Inget är viktigare för att ge människor jämlika livschanser än en skola där alla har goda möjligheter att utvecklas. Det ligger ingen motsättning i att främja teoretiska kunskaper, praktiska färdigheter och kreativa talanger. Tvärtom måste ett samhälle som vill ha mänsklig växt ge hela människan goda utvecklingsmöjligheter.

Utbildningsnivån i Sverige är lägre än i flera jämförbara länder. En skola i världsklass är nödvändig för att Sverige skall bli en ledande kunskapsnation. Detta kräver att barn, ungdomar, föräldrar, arbetsgivare, fackliga organisationer och politiskt förtroendevalda har en positiv inställning till kunskap och kompetens. Utbildning måste bli uppskattad och mer lönsam för den enskilde. Det måste finnas många möjligheter för människor i alla åldrar att individuellt eller i grupp utveckla kunskap, kreativitet och kompetens.

För att stimulera kvalitet och pedagogisk utveckling behövs mer mångfald inom utbildningsväsendet. Det ökar också valfriheten för den enskilde. Föräldrar och elever skall kunna välja mellan offentliga och enskilda förskolor, skolor och högskolor. De enskilda alternativen behöver bli betydligt fler och de skall kunna konkurrera med de offentliga skolorna på ekonomiskt lika villkor. Offentligt finansierade enskilda grund- och gymnasieskolor skall inte ha rätt att ta ut avgifter för den ordinarie undervisningen. Skolor med särskild pedagogisk profil skall kunna ta ut mycket begränsade avgifter. Staten skall se till att alla skolor uppfyller grundläggande krav på kunskap och demokratiska värderingar.

Lärarna har en nyckelroll i utvecklingen av kunskaps-samhället. Deras insatser måste värderas högre. Fler

karriärvägar, förbättrad fortbildning samt ökad konkurrens mellan skolor och pedagogiska inriktningar kan stärka läraryrket. Aktiva insatser behövs för att åstadkomma en jämnare könsfördelning i lärarutbildningen.

Utbildning för alla

För att ge alla bästa förutsättningar för personlig växt måste utbildningen i grund- och gymnasieskolan anpassas efter den enskilda elevens förutsättningar. Skolan skall ge utmaningar och stimulans åt alla så att lusten att lära hålls levande. De mest studiemotiverade eleverna måste få ökade utmaningar. Därför kan skolsystemet inte bygga på att alla elever skall lära sig samma saker under samma tid. Nya pedagogiska metoder för individualiserad undervisning behöver utvecklas.

Barn och ungdomar kan ha behov av särskilt stöd av fysiska, psykiska eller sociala skäl. Insatserna för de elever som har det svårt i skolan måste öka. Det är angeläget att skolan har kunskap om elevens hela situation för att kunna ge varje individ det stöd han eller hon behöver. Alla elever måste ha rätt till undervisning som ger möjlighet att nå baskraven i viktiga ämnen. Allmänna standardkrav kan ibland få stå tillbaka för insatser riktade till barn med särskilda behov.

Skolan skall ta ställning för humanistiska och demokratiska värderingar. Den skall stimulera elever att fritt utforma sina liv utan att låsas i traditionella könsroller. Den skall förbereda eleverna för ett liv i ett mångkulturellt samhälle. Skolledningen är skyldig att, i samverkan med personal, föräldrar och elever, på alla sätt motverka mobbning och annat våld.

För att alla barn och ungdomar skall kunna utvecklas till aktiva medborgare, skall skolan präglas av medinflytande för eleverna. Föräldrarnas möjligheter till inflytande och deltagande i skolans arbete skall stärkas.

Skolor i utsatta bostadsområden måste ges möjlighet att erbjuda särskilt hög kvalitet. Profilerings- och rätts- att välja skola kan därigenom motverka segregation.

Alla elever skall ha tillgång till en dator. Det skall vara lika naturligt att arbeta med elektroniska databaser och nätverk som med skolbibliotek. Lärarna skall erbjudas särskilda fortbildningsinsatser. Datortekniken skall föras in tidigt i skolan och användas så att även funktionshindrade kan dra största möjliga nytta av den. Distansundervisning och självstudier underlättas genom utnyttjande av informationsteknik. Det är viktigt att undervisning i datoranvändning erbjuds även äldre studerande.

Förskolan

Barnens medfödda nyfikenhet och kunskapsörst måste tidigt tas till vara. Alla barn skall från tre års ålder erbjudas plats i förskolan, som skall ha mer av skolförberedande inslag. Skolförberedelserna skall utgå från det enskilda barnets behov och förmåga att lära.

Grundskolan

Ingen skall lämna grundskolan utan att kunna läsa, skriva och räkna. Under de första åren är det allra viktigast att varje elev lär sig läsa. Elever med läs- och skrivsvårigheter måste få extra stöd. Också förmågan att uttrycka sig muntligt skall tränas i skolan. Eleverna måste ha goda möjligheter att lära sig främmande språk.

Den nya tidens krav på ökade kunskaper och större förmåga att lära fordrar en tioårig grundskola. Skolstarten bör normalt ske vid sex års ålder. Det första året i skolan skall präglas av en mjuk övergång från förskola till skola.

Att sätta målen för undervisningen och att utvärdera dem är en uppgift för såväl staten som kommunerna. Hur målen nås skall däremot vara en fråga för den enskilda skolan tillsammans med elever och föräldrar. Utvärderingens huvudsyfte är att bedöma hur väl den enskilde eleven har nått målen, så att de elever som behöver mer tid och stöd kan få det. Betyg bör ges från och med årskurs 6. Nationella utvärderingar skall användas som en del i en kvalitetssäkring av skolan.

Gymnasieskolan

Alla som har de baskunskaper som krävs för att lämna grundskolan skall ha möjlighet att genomgå en gymnasieutbildning under ungdomsåren eller senare i livet. Om alla elever inte kan få sina önskemål tillgo-

dosedda, bör platserna fördelas med hjälp av grundskolebetyg eller inträdesprov.

Utbildningens längd skall anpassas efter elevens behov och utbildningens karaktär. Alla skall ha rätt att läsa ett treårigt program med uppehåll. Vuxna utan gymnasieutbildning skall ha rätt att läsa ett nationellt gymnasieprogram. Eleverna bör själva få välja mellan olika kurser och på så sätt komponera individuella program. Efter avslutad kurs skall eleverna få betyg.

Fler lärare i gymnasieskolan skall ha forskarexamen. Utbildningen måste internationaliseras. Det skall finnas möjlighet att läsa delar av programmen i ett annat land. Kontakterna med skolor i andra länder skall stärkas med hjälp av modern informationsteknik. En frivillig studentexamen som enkelt kan tillgodoräknas utomlands bör erbjudas i all gymnasieutbildning.

Lärlingsutbildning, som innebär att huvuddelen av utbildningen förläggs till arbetsplatser, är ett bra alternativ till gymnasieskolans yrkesinriktade program. Inom dessa program skall karaktärsämnen få en starkare ställning

Högskolan

Den fria akademien är innebilden för den liberala visionen om högskolan. I den fria akademien har kunskap ett egenvärde, den akademiska friheten värnas och kvalitet sätts framför kvantitet. När framtidens utbildningsväsende formas måste studenter och forskare sättas i centrum.

Studenterna måste ges mer makt över sin studiesituation. Genom en studentpeng blir det studenternas val som avgör fördelningen av utbildningsplatser mellan olika lärosäten och ämnesdiscipliner. Studenternas rättigheter måste stärkas. Varje institution skall upprätta ett studentkontrakt i vilket studentens rättigheter och skyldigheter slås fast. Kårobligatoriet strider mot den grundlagsskyddade föreningsfriheten och skall därför avskaffas.

Studenten har rätt till god kvalitet i sin utbildning. Ett från Högskoleverket fristående kvalitetsinstitut med uppgift att granska kvaliteten på landets högskoleutbildningar, program och kurser skall inrättas. Den enskildes fallenhet och intresse för högre studier, inte den privata ekonomin, skall vara avgörande för möjligheten att studera. Därför behövs ett offentligt studiestöd. Studiestödet skall inte reduceras på grund av att den enskilde uppstår sidoinkomst.

Den fria forskningen måste värnas. Det fria kunskapssökandet har ett värde i sig. Var det går att nå goda forskningsresultat är inte möjligt att förutse på förhand. Därför måste utrymmet för fri och oberoende grundforskning stärkas. De statliga anslag som ges direkt till universitet och högskolor måste öka. Beslut om tilldelning av forskningsanslag till olika lärosäten skall ta sin utgångspunkt i en vetenskaplig utvärdering av deras forskningsresultat. Forskarutbildningens roll är central. Fler doktorander bör erbjudas doktorandtjänster. Däremot skall det inte finnas ett krav på fullständig finansiering för att kunna bli antagen till forskarutbildningen. Rätten att fritt disputera skall återinföras.

Mer än hälften av studenterna är kvinnor. Ändå återfinns relativt få kvinnor på högre nivåer i den akademiska världen. Kvinnor och män skall ha samma möjligheter att göra vetenskaplig karriär. Kriterier vid tjänstetillsättningar skall vara tydliga och formellt reglerade. De nämnder som svarar för tillsättningar inom högskolan bör ha en jämställd representation av kvinnor och män.

Systemet för högre utbildning och forskning skall kännetecknas av differentiering och pluralism. Det behövs en mångfald av olika läroanstalter som är framgångsrika och starkt profilerade med sin speciella inriktning. Det skall finnas utrymme för universitet med bred forsknings- och grundutbildningsverksamhet, högskolor som bedriver avancerad spetsforskning inom ett visst område och andra lärosäten som koncentrerar sig på god grundutbildning. Den kvalificerade yrkesutbildningens status måste höjas. Därför bör särskilda fackhögskolor, enligt amerikansk collegemodell, införas.

Livslångt lärande

I ett samhälle som förändras snabbt är människors vilja och förmåga att ta del av ny kunskap och nya idéer avgörande för framgång. Det offentliga skolväsendet, högskolor, friskolor, folkhögskolor, den ideella folkbildningen, arbetsgivare, utbildningsföretag och inte minst Komvux, har alla viktiga roller för att förverkliga visionen om ett livslångt lärande.

Det skall finnas goda möjligheter att läsa gymnasie- och högskolekurser på kvällar, helger, under somnaren och på elektroniska nätverk. Även för vuxenutbildningen skall stödet från det allmänna utgå på lika villkor till offentliga och enskilda alternativ och bygga på de studerandes egna val.

Det måste finnas möjligheter för vuxna att finansiera mer omfattande studier. De bör få rätt att i förtid ta ut ett pensionsår. En annan lösning är individuella utbildningskonton med möjlighet till skattefria insättningar. Sådana insättningar skall kunna avtalas av arbetsmarknadens parter eller göras individuellt.

Hälsa

Den svenska folkhälsan är i dag god sedd i ett internationellt perspektiv. Medellivslängden fortsätter att öka för båda könen och fler friska år läggs till livet. Samtidigt ökar skillnaderna mellan olika befolkningsgruppers hälsotillstånd. Det ökande antalet äldre medför större krav på vård, omsorg och rehabilitering. Valfärdspolitiken skall dels förebygga ohälsa och funktionshinder dels genom en väl fungerande vård, omsorg och rehabilitering ge människor möjligheter till ett värdigt liv.

Förebyggande insatser

Den enskildes ansvar, kunskap och önskan att förebygga ohälsa är den bästa grunden för en god folkhälsa. Politiken kan främja hälsouppllysning och minska eller undanröja många orsaker till olyckor och sjukdomar. Det är särskilt viktigt att minska bruket av alkohol, tobak och andra droger.

För att minska alkoholskadorna räcker det inte med åtgärder som enbart är inriktade på det öppna alkoholmissbruket. Även den totala alkoholkonsumtionen måste minska. Det finns övertygande belegg för att en politik som minskar tillgängligheten av alkohol också minskar alkoholkonsumtion och alkoholskador. Huvuddragen i den svenska alkoholpolitiken bör därför ligga fast. EU måste börja betrakta alkoholen som en hälsofråga, inte som ett jordbruksproblem. Offentlig representation med alkohol skall ske under mycket restriktiva former.

Tobaksbruket skall motverkas genom höga tobaksskatter, upplysning, opinionsbildning och genom att värna rätten att slippa tobaksrök. Särskilt viktigt är att så få ungdomar som möjligt börjar använda tobak. Direkt tobaksreklam skall vara förbjuden och indirekt tobaksreklam skall motverkas.

Kampen mot narkotikan måste skärpas. Alla elever skall tidigt i grundskolan få förebyggande droginformation. Därtill fordras föräldrainsatser och samarbete mellan föreningsliv och myndigheter för att begränsa tillgången på alkohol och droger bland ungdomar.

All trafik på land, till sjöss och i luften skall hållas

fri från alkohol och andra droger. Försäkringskassorna skall få rätt till ersättning av trafikförsäkringen för sjukfall och pensioner förorsakade genom trafikskada.

Avgifterna till arbetsskadeförsäkringen bör variera mellan olika arbetsplatser, beroende på hur vanligt förekommande arbetsskador är. På detta sätt ökar arbetsgivarens motiv att verka för en god arbetsmiljö.

Bostadsmiljöerna skall förbättras så att ohälsa, orsakad av till exempel radon eller allergier, väsentligt minskar.

Vård och omsorg

Alla har rätt till god vård och omsorg oavsett ekonomi, ålder och bostadsort. Finansieringen skall i huvudsak ske med skatter. Patienten skall garanteras en behandling inom tre månader genom en fastställd vårdgaranti.

Patientens möjligheter att påverka sin vård och service måste förbättras. Deras rättigheter bör lagstiftas och formuleras i så kallade välfärdskontrakt. Detta skall gälla all vård och omsorg, även hemvård och hemtjänst. Exempel på rättigheter som bör garanteras är rätt till husläkare, rätt att vända sig till annan vårdgivare om väntetiderna är långa och rätt till information om olika behandlingsalternativ.

Patienten skall ha möjlighet att välja mellan olika vårdgivare. Privat vård och omsorg skall kunna konkurrera med den offentligt bedrivna vården på ekonomiskt lika villkor. Staten skall se till att offentliga och privata vårdgivare bedriver kvalitetssäkring av den vård och omsorg som de erbjuder.

Ju snabbare människor får vård desto mindre blir lidandet, samtidigt som kostnaderna för samhället blir lägre. Med ett närmare samarbete och en finansiell samordning mellan försäkringskassorna och sjukvården kan ansvaret för ohälsans kostnader samordnas, samtidigt som det blir lättare att se till helheten i en enskild vårdtagares situation. På så sätt möjliggörs en effektivare rehabilitering och ett bättre resursutnyttjande.

Många människor tvingas på grund av bristande samordning att vänta alltför länge på vård eller omsorg. Det kan bero på att de har behov som berör flera specialiteter. Därför behövs fungerande vårdkedjor.

God sjukvård förutsätter välutbildad personal som klarar kvalificerad diagnostik, behandling, omvårdnad och rehabilitering. Vikten av professionell omvårdnad skall betonas även i de utbildningar som inte har omvårdnaden som sitt huvudämne.

Sjukhusvård bör alltmer ersättas av hemsjukvård, primärvård och andra öppna vårdformer. En sådan utveckling kan öka patientens integritet, värdighet och självbestämmande och göra det möjligt att klara större vårdbehov till lägre kostnad.

Husläkarsystemet skall vara grunden i sjukvården. Husläkaren, distriktssköterskan och annan personal i primärvården bör kunna klara den helt dominerande delen av vårdbehoven. Alla skall fritt kunna välja husläkare och det måste råda etableringsfrihet för husläkarna. Det skall finnas möjlighet att söka vissa andra specialitetsläkare, t.ex. gynekologer, utan remissförfarande.

Distriktssköterskornas rätt att själva skriva ut vissa mediciner skall byggas ut. De bör i ökad utsträckning kunna bedriva egen verksamhet främst inom det förebyggande området.

Trots att kvinnor i genomsnitt lever längre än män har de ofta sämre hälsa. Kvinnor bemöts och behandlas i vården efter manliga normer vilket kan leda till sämre resultat. Mycket av forskningen tar sin utgångspunkt i männens problem. Större hänsyn måste tas till forskning som rör kvinnors ohälsa.

Antalet oönskade graviditeter bör minskas bland annat genom information och sex- och samlevnadsundervisning. Den nuvarande abortlagstiftningen skall bibehållas. Alla skall erbjudas kuratorssamtal både före och efter abort.

Människors önskemål att få vård i hemmet skall tillgodoses i så stor utsträckning som möjligt. En väl fungerande hemtjänst och hemsjukvård är då nödvändig. Det måste även finnas möjlighet att erhålla korttidsvård för konvalescens för de människor som upplever stor ensamhet eller otrygghet efter en skada eller sjukdom.

Platsbristen inom äldreården skall byggas bort. De äldres önskemål om boende skall i största mån kunna tillgodoses. De som bor på ålderdomshem eller sjukhem skall ha rätt till eget rum. Omflyttningar vid förändrade behov bör undvikas, vilket fordrar flexibla lösningar. Människor som bor på sjukhem och ålder-

domshem skall ha samma möjlighet som alla andra att flytta inom landet.

En kommunal äldreombudsman skall vara en länk till äldre och anhöriga och bevaka kvaliteten i äldreomsorgen. Geriatriken måste utvecklas till en trygg vård för äldre som har många medicinska problem men som inte behöver akutsjukvårdens resurser. Genom gruppboende och dagverksamhet kan omsorgen för de dementa förbättras.

Många anhöriga lägger ner omfattande arbete och tid på vård och omsorg. Deras behov av avlastning måste tillgodoses. Närstående som gör betydande vårdinsatser bör dessutom få ekonomiskt stöd av det allmänna. Detta skall också kunna gälla anhöriga som är pensionärer. Yrkesverksamma som vårdar svårt sjuka anhöriga skall ha rätt till ledighet och ersättning från sjukförsäkringen. En översyn och utveckling av övriga villkor för anhörigvårdarna är nödvändig.

Möjligheterna till smärtlindring måste förbättras. I livets slutskede är det särskilt viktigt att sjukdomstiden blir så smärtfri som möjligt. Döendet måste ske under värdiga former med allt det medicinska och psykologiska stöd som den döende önskar.

Tandvården skall ges ett ekonomiskt stöd av det offentliga bland annat genom en allmän tandvårdsförsäkring som stimulerar förebyggande tandvård. Tandvård för barn och ungdomar skall vara avgiftsfri. Särskilt stöd behövs för utsatta grupper. Uppsökande verksamhet till hemmaboende patienter och till vissa grupper med funktionshinder bör utvecklas.

Stödet till och omsorgen om psykiskt sjuka människor som lever ute i samhället måste förstärkas. De skall kunna leva sitt liv självständigt och värdigt. Fler boende- och sysselsättningsformer måste utvecklas.

Utbyggt stöd måste ges till människor som försökt eller visat vilja att begå självmord. Varje sjukvårdshuvudman bör upprätta handlingsprogram för att förebygga självmord.

Många barn som riskerar att senare i livet få problem kan upptäckas redan på mödra- och barnvårdscentral. Det är därför viktigt att vidta tidiga förebyggande insatser för att minska risken att barnet kommer snett i livet. Mer måste göras för att hjälpa barn och ungdomar som far illa.

Unga människor på väg in i missbruk måste upp-

märksammas tidigt. Skola, polis och barn- och ungdomspsykiologiska mottagningar måste samordna sina insatser. Alla missbrukare skall erbjudas behandling. Den goda vård som bedrivs av ideella organisationer måste tas tillvara. Vård av missbrukare skall byggas på frivillighet. För att inledningsvis bryta det kemiska beroendet och motivera till fortsatt behandling kan dock tvångsåtgärder ibland vara motiverade.

Människor med fysiska och psykiska funktionshinder skall kunna leva ett självständigt liv. Handikappolitiken skall utgå från FN:s standardregler om funktionshinder. Tillgängligheten måste öka genom att lokaler, kommunikationer och utemiljöer handikappanpassas.

De som till följd av funktionshinder har väsentligt högre levnadsomkostnader måste få ekonomiskt stöd. Människor med svåra funktionshinder måste ha rätt till en personlig assistent som de själva har valt. Lagen om stöd och service till vissa funktionshindrade och annan rättighetslagstiftning för funktionshindrade skall stärkas.

Respekt

Var och en har rätt att bli bemött med respekt för den hon är. Det finns dock i mänsklighetens historia en mörk underström, en tendens att bedöma och fördöma människor, inte på grund av deras egna förtjänster eller brister, utan på grund av till exempel deras kön, etniska tillhörighet eller sexuella läggning. Alla former av fördomar och diskriminering måste bekämpas.

Jämställdhet

Utgångspunkten för liberala jämställdhetssträvanden är att var och en skall respekteras som fri individ och ha möjlighet att forma sitt liv. De traditionella könsrollerna, fördomar och den ojämna maktfördelningen skapar problem för individer därför att de är just kvinnor eller män. Orättvisor drabbar människor på grund av deras tillhörighet till ett kollektiv. Jämställdhetspolitiken måste aktivt undanröja dessa orättvisor.

Sverige är fortfarande i allt för stor utsträckning ett manssamhälle när det gäller makt och inflytande i näringsliv, offentlig förvaltning och politik. De traditionella könsrollerna lever kvar och utgör ett hinder mot människors rätt att bestämma över sitt eget liv.

En aktiv jämställdhetspolitik måste innehålla både attitydförändrande arbete och lagstiftning. Så länge inte män och kvinnor tar lika stort ansvar för hem och

barn, kommer bristen på jämställdhet i såväl privatliv som arbetsliv och politik att bestå. Ansvaret för att ändra på detta vilar på individerna. Men politiken kan stödja jämställdhetssträvandena bland annat genom en individuell anknytning i föräldraförsäkringen och en rätt till barnomsorg. Arbetsgivare skall underlätta för människor att förena förvärvsarbete med ansvar för familjen.

Grunden för ett jämställt samhälle läggs i unga år. För att ge pojkar och flickor en uppväxt som lägger en trygg grund för deras manliga respektive kvinnliga identitet är det viktigt att både män och kvinnor ingår i deras vardagliga omgivning. Inte minst inom förskolan och skolan är det viktigt med både manliga och kvinnliga förebilder.

Både från kompetens- och demokratisynpunkt är det viktigt med en jämn könsfördelning av politiska uppdrag. Utbildning, mentorprogram, aktiv rekrytering och positiv särbehandling kan skapa bättre balans mellan könen såväl i politiken som i arbetslivet.

Fortfarande värderas kvinnornas arbete lägre än männens. Lönediskriminering måste brytas. Det behövs bättre lönestatistik och bättre modeller för arbetsvärdering för att göra de orättvisa löneskillnaderna synliga.

De offentliga arbetsgivarna måste vara föregångare på jämställdhetsområdet. Detta gäller lönepolitik, men också till exempel flexibla arbetstider och inställning till familjeansvar och föräldraledighet.

Den offentliga dominansen inom vård, omsorg och utbildning måste brytas. Om dessa områden öppnas för privat näringsverksamhet får många kvinnor möjlighet att välja arbetsgivare och driva egna företag. Då kan orättvisa löneskillnader bekämpas samtidigt som valfriheten blir större.

Alla människor i ett civiliserat samhälle måste kunna röra sig fritt utomhus. Ingen skall bli utsatt för våld eller trakasserier på sin arbetsplats. Alla skall kunna leva tryggt i sitt eget hem. Kvinnor som misshandlas skall erbjudas hjälp i form av larm, polisbeskydd eller personliga livvakter. Kvinnojourer gör ett ovärderligt arbete och bör därför få offentligt stöd. Utländska kvinnor som behandlas illa av sina män skall inte riskera utvisning när de lämnar förhållandet. Samhället skall aktivt visa sin negativa inställning till prostitution.

Mångfald och tolerans

Sverige har på kort tid omvandlats från en etniskt nära nog enhetlig nation till ett av världens mest mångskiftande länder. Mångfalden är en tillgång - den ökar möjligheterna för ett öppet samhälle där vi kan lära av varandra. Men den leder ibland till spänningar och konflikter. Rädsla för det nya och avvikande kan också ge upphov till våld. Utanförskapet, arbetslösheten och bidragsberoendet bland många invandrare är ett politiskt och samhälleligt misslyckande.

Varje människa skall oavsett etnisk tillhörighet ha samma rättigheter och skyldigheter. Intolerans och fördomar skall bekämpas. Rättsstaten måste reagera med full kraft mot handlingar som innebär hets, hot, diskriminering eller våld. Lagstiftningen och tillämpningen av de lagar som skall skydda etniska och andra minoriteter måste skärpas.

Bristande kunskaper i det svenska språket är en avgörande orsak till svårigheter att etablera sig i det svenska samhället. Rätten och skyldigheten att delta i svenskundervisning bör förstärkas. Personer med kunskaper i främmande språk och kulturer måste tas till vara bättre för att förbättra kommunikationsmöjligheterna med omvärlden. Utländska betyg skall snabbt kunna översättas och värderas.

Lagen om etnisk diskriminering i arbetslivet bör skärpas. Alla arbetsgivare har ansvar för att underlätta för människor med utländsk bakgrund att få arbete som passar den enskildes förutsättningar. Den offentliga sektorn är en mycket stor arbetsgivare och bör vara ett föredöme.

Det behövs många kontaktpunkter där infödda och invandrade svenskar kan mötas i vardagliga sammanhang. Organisationer och företag som får offentliga bidrag måste aktivt motverka diskriminering i sin verksamhet. Diskriminering vid restauranger och i annan serviceverksamhet skall bekämpas.

Sverige har byggts upp efter förutsättningarna i ett etniskt enhetligt land. Vi måste nu se möjligheterna i en ökad mångfald i hela samhället - i arbetsliv, offentlig service, kultur och politik. Minoritetsgrupper som så önskar skall ha möjlighet att bygga upp egna strukturer och institutioner. Det kan vara företag, skolor och sjukhem som grundar sig på etnisk tillhörighet. Oavsett etnisk bakgrund, har alla rätt att ta makten över sina egna liv och få en likvärdig behandling av det allmänna, så länge de inte kränker andras lika rätt.

Samerna har en unik ställning som urbefolkning. Deras kultur och språk skall stödjas. Rennäringen skall kunna verka under goda villkor. Samerna skall ha ett stort inflytande i frågor som rör deras rennärning, jakt och fiske.

Den finska kulturen och språket utgör ursprungliga delar av det svenska samhället och har därmed en särskild ställning.

Homosexuella saknar många av de rättigheter som är självklara för heterosexuella. Många homosexuella drabbas fortfarande av diskriminering, trakasserier, våld och förakt. Detta måste motverkas både genom personligt ansvarstagande och politiska åtgärder. Förtryck och diskriminering av homosexuella skall förbjudas i lag. Lagstiftningen om hets mot folkgrupp skall skydda även homosexuella. Människor som förtrycks på grund av sin homosexualitet skall ha rätt till asyl i Sverige.

Skydd

Samhället skall skydda medborgarna mot brott och myndighetsövergrepp. Solidariteten fordrar att alla människor har ett ekonomiskt skydd. Ett sådant skydd behövs också för att den enskilde skall våga ta risker, pröva sina gränser och göra långsiktiga satsningar.

Rättstrygghet och rättssäkerhet

Människors oro och rädsla för att drabbas av brott måste tas på allvar. Rättstryggheten skall upprätthållas genom att orsaker till att brott begås undanröjs, brottsbekämpningen blir effektivare och brottsoffrens ställning ytterligare stärks. Rättssäkerheten skall upprätthållas genom mycket höga beviskrav så att inte oskyldiga straffas. Vålds- och narkotikabrottslighet liksom ekonomisk brottslighet skall med kraft bekämpas.

En stor del av alla brott sker under inflytande av alkohol och andra droger. Därför motverkas brottslighet effektivt med en restriktiv alkoholpolitik och kamp mot droger. Internationell narkotikahandel är också en viktig orsak till den organiserade, internationella brottsligheten. Det internationella arbetet mot narkotika bör intensifieras. Förslag om legalisering av narkotika skall motarbetas kraftfullt.

Närpolisen skall vara basen i polisens verksamhet och kompletteras med en effektiv kriminalpolis. Buggning skall tillåtas i mycket speciella fall och omgärdas av regler som värnar den enskildes integritet. Brottsloffrens ställning måste förbättras bland annat genom

att de får bättre stöd av polisen. Även möjligheterna till skadestånd måste förbättras.

Kampen mot barnpornografi och sexuella övergrepp mot barn måste intensifieras både i Sverige och internationellt. Framställning, spridning, förvärv, innehav, överlåtelse, import och export av barnpornografi skall förbjudas i lag.

Narkotika- och vapensmugglare, kriminella MC-gäng, de som begår sexuella övergrepp på barn, ekonomiska brottslingar och andra grova lagöverträdare skall veta att de löper samma risk att gripas i vilket land de än befinner sig. Det europeiska polissamarbetet, Europol, bör utvecklas till ett överstatligt samarbete. Gemensamma brottsregister och gemensamma utrednings- och insatsstyrkor mot vissa brottstyper bör upprättas.

Kriminalvården måste präglas av fasthet och humanitet. Straffsystemet skall bygga på klarhet och förutsägbarhet och alla fängelsestraff skall vara tidsbestämda av domstol. Samhällstjänst, elektronisk övervakning och kontraktsvård bör utformas som självständiga straff. Genom att satsa mer på frivård kan antalet fängelsestraff minskas. Förhållandena för de psykiskt störda intagna skall förbättras. Narkotikakontrollen på anstalterna måste skärpas.

Myndigheterna måste reagera snabbt och bestämt då ungdomar begår brott. För unga lagöverträdare kan fängelse bli inkörsporren till livslång kriminalitet. De bör därför som regel tas om hand inom socialtjänsten. För svåra fall skall särskilda ungdomshem inrättas, som både innebär effektivt frihetsberövande och behandling.

Av rättssäkerhetsskäl skall rätten att överklaga tingsrättsdomar till hovrätten finnas kvar. Den allmänna rättshjälpen bör återinföras och möjligheterna till offentlig försvarare skall bibehållas. Skyddet för vittnen och brottsoffer måste förbättras. Partssammansatta domstolar, som Arbetsdomstolen, är ett hot mot principen om opartiskhet. De skall avskaffas och deras uppgifter läggas på de allmänna domstolarna.

Respekten för våra grundlagar måste upprätthållas. Grundlagsskyddet skall ökas genom att en författningsdomstol inrättas. Den skall kunna pröva om en lag är förenlig med grundlagen.

Skyddet för medborgarnas fri- och rättigheter behöver förstärkas. Europakonventionen om de mänskliga rätt-

tigheterna skall få grundlagsstatus. Dödsstraff skall inte få förekomma. Föreningsfriheten måste skyddas, inklusive rätten att slippa kollektivanslutning.

Den enskildes möjligheter att hävda sina rättigheter och sin integritet gentemot myndigheterna måste öka. Rätten till skadestånd vid myndigheters misstag eller övergrepp måste förbättras. Informationsteknikens utveckling gör att datalagen bör ersättas med en generell integritetslagstiftning. Rättsreglerna skall utformas så att de blir tydliga och begripliga för medborgarna. Oklara ramlagar äventyrar rättssäkerheten och bör inte förekomma.

Ekonomisk trygghet

Alla människor har ett ansvar för att, efter förmåga, sörja för sin egen och sin familjs försörjning. Alla har också ett ansvar för att, efter förmåga, genom sparande och försäkringar skaffa sig skydd mot ekonomiska påfrestningar. Staten bör inom skattesystemet underlätta för människor att avsätta pengar för långsiktigt sparande.

Välfärdspolitiken syfte är att ge alla människor möjlighet att leva ett självständigt och aktivt liv samt att minska otryggheten. Alla skall ha rätt till ett grundläggande ekonomiskt skydd om de på annat sätt inte kan klara sin försörjning. Det skall dessutom finnas socialförsäkringar som till betydande del täcker inkomstförluster vid sjukdom, olyckor, arbetslöshet och ålderdom.

Välfärdspolitiken skall omfatta alla och alla skall behandlas efter samma principer. Inkomstprövade stöd bör undvikas eftersom de gör arbete mindre lönsamt, innebär dyrare administration och ökade risker för fusk och intrång i privatlivet.

Välfärdspolitiken skall uppmuntra förebyggande åtgärder och att de som kan, så snart som möjligt, återgår till arbete. Systemen måste utformas så att de inte uppmuntrar bidragstrixande eller beteenden som varken är till nytta för den enskilde eller samhället. Socialförsäkringarna bör innehålla en viss självrisk.

Välfärdspolitiken måste bättre anpassas till den enskilde. De ekonomiska och sociala förhållandena för människor blir allt mer varierande. En större andel av de förvärvsarbetande får sin inkomst på annat sätt än genom fast lön och fast anställning. En del människor vill göra längre eller kortare avbrott i arbetslivet. Andra vill välja tidpunkt och takt i pensioneringen.

En allmän trygghetsförsäkring bör införas som omfattar tre självständiga delar: sjukförsäkring, arbetslöshetsförsäkring och pensionsförsäkring. Dessa försäkringar skall vara obligatoriska och det skall finnas ett direkt samband mellan förmåner och inbetalda avgifter. Där inga förmåner finns skall heller inga avgifter tas ut. För den övervägande delen av alla inkomsttagare bör hela inkomsten vara förmåns- och avgiftsgrundande. Förmåns- och avgiftstaket skall vara samma i de olika socialförsäkringarna. Avgifterna till sjukförsäkring och pensioner skall vara oberoende av den enskildes risk. De skall enbart vara beroende av den försäkrade inkomsten och den genomsnittliga risken för alla försäkringstagare.

Socialförsäkringarna bör vara överskådliga och stabila. Den enskilde måste få tydlig information om inbetalda avgifter och intjänade förmåner. Socialförsäkringarna bör lyftas ut ur statsbudgeten. Fördelningspolitiska inslag skall finansieras genom statsbidrag.

Sjukförsäkringen skall omfatta ersättning för sjukdom och sjukpensionering. Den skall, efter en kort karenperiod, ge en ersättning som gör det möjligt att upprätthålla en standard som ligger i närheten av den nivå som den ordinarie inkomsten gav. Då medicinska skäl motiverar, skall sjukpension eller motsvarande utbetalas och utgöra grund för ålderspension. Sjukpensionering skall omprövas om förutsättningarna förändras. Sjukförsäkringen utformas på ett sådant sätt att även förtidspensionärer ges möjlighet att delta i ideellt arbete.

Arbetslöshetsförsäkringen skall göras om till en tidsbegränsad obligatorisk omställningsförsäkring som omfattar alla som arbetat tillräckligt länge för att kvalificera sig. Försäkringen skall i betydande utsträckning betalas av de försäkrade. För arbetslösa som inte längre omfattas av försäkringen bör man pröva att inom försäkringen införa en lägsta nivå som, till skillnad från socialbidragen, inte behovsprövas. Särskilda regler för småföretagare bör finnas.

Ålderspensionen skall stå i proportion till de inbetalda avgifterna. Dessutom skall det finnas en lägsta garanterad nivå. Pensionsförmånerna bör följa den ekonomiska utvecklingen. Pensionsåldern görs flexibel genom att pensionen helt eller delvis får tas ut på försäkringsmässiga villkor från och med 61 år. En del av pensionsinbetalningarna bör avsättas till premiereserver, där den enskilde bestämmer hur pengarna förvaltas. För pensionärer med låga pensioner och höga boendekostnader bör ett särskilt bostadsstöd

finnas. Rättigheter inom det gamla änkepensionssystemet skall bibehållas.

För att kompensera barnfamiljerna för deras extra försörjningsansvar skall de få barnbidrag, lika för alla oavsett inkomst. Ett behovsprövat bostadsbidrag bör finnas. Det bör dock minskas i takt med att det generella barnstödet inom skatte- och bidragssystemen förstärks.

Skatter och bidrag får inte utformas så att människor förlorar ekonomiskt på att bilda familj eller vinner ekonomiskt på separation eller skilsmässa. Underhållsansvaret för barn skall ligga hos båda föräldrarna även om de inte bor tillsammans. Endast om särlevande föräldrar gemensamt inte klarar barnets försörjning skall staten träda in med ett särskilt stöd.

Många unga människor drabbas hårt av ekonomiska kriser, främst genom att de inte får jobb och tillhörande socialförsäkringsförmåner. Genom detta hamnar många ungdomar i ett passiviserande bidragsberoende. Lösningen ligger främst i en politik som leder till fler nya jobb. Därutöver behövs ett bättre utbildningssystem, en förnyad arbetsmarknads-lagstiftning och stöd till ungdomars entreprenörskap.

Socialbidrag behövs som ett yttersta grundskydd för medborgarna. Rätten till socialbidrag skall vara behovsprövad. Utbetalningarna skall kunna förknippas med krav på återbetalning eller andra motprestationer. Det bör finnas en lägsta, statligt fastställd nivå för socialbidragen. De skall finansieras gemensamt av stat och kommun.

FRIHET I GEMENSKAP

Varje människa har en självklar rätt att sätta upp egna livsmål och välja vägar för att nå dem. Många livsmål kan bara uppnås i samverkan med andra. I ett liberalt samhälle präglas denna samverkan av andlig och materiell frihet. För att en civiliserad samverkan skall kunna utvecklas fordras dessutom nätverk som ger människor förankringar i tillvaron. Ingen mänsklig samverkan kan heller överleva om den inte tar hänsyn till de yttre begränsningar som natur och miljö sätter. Politikens uppgift är att skapa goda villkor och spelregler för en samverkan som ger människor frihet att växa.

Det handlar om:

*o att främja odlingen av de idéer och övertygelser, kunskaper och känslor som bildar vår **kultur**,*

*o att stärka de **nätverk** som ger människor förankringar i tillvaron,*

*o att skapa goda spelregler för vår **ekonomi**,*

*o att värna luften, vattnet, marken, växterna och djuren i vår **miljö**.*

Kultur

Ett liberalt samhälle överlever inte utan en kulturell och moralisk tradition som präglas av tilltro till den enskilda människans möjligheter, medkänsla med de svaga och beredskap att ta strid för öppenhet, mångfald och tolerans. Humanismens och demokratins ideal kan bara hållas levande genom att ständigt hävdas i en öppen kamp om människornas övertygelser.

En sådan tradition behöver ofta lång tid för att växa sig stark. Samtidigt lär oss historien att det som vuxit fram under mycket lång tid snabbt kan förloras. Kulturpolitikens uppgift är att stärka förutsättningarna för humanismens ideal att leva vidare och utvecklas. Våra moraliska val kan aldrig göras i ett tomrum. De förutsätter en bakgrund av erfarenheter, tolkningsmönster och problemställningar som kulturen gör levande. Kulturarvet får aldrig betraktas som något statiskt eller musealt.

Grunden för idé- och normbildningen måste vara en omfattande andlig frihet. Rätten att fritt skildra verkligheten och fritt uttrycka åsikter, erfarenheter och värderingar skall ha starkt grundlagsskydd. Endast då kan människor i fredliga former påverka och låta sig påverkas av andra. Ett utbyte av tankar, idéer och argument är grunden för varje samhälle som präglas av växande.

En levande kultur förutsätter många fria kulturskappare. Idag är medier, organisationer, konstnärer och forskare ofta direkt beroende av bidrag från den offentliga sektorn. För att minska beroendet av den offentliga makten bör kulturlivet i större utsträckning stimuleras genom generella metoder som avdragsrätt för gåvor till kulturella ändamål och gynnsamma skattevillkor för kulturutövare.

Kristendomen har i tusen år varit den dominerande religionen i Sverige. Kunskapen om och förståelsen för detta arv och humanismens betydelse för vår

kultur är en viktig grund i det svenska samhällets utveckling. Staten har ett ansvar för att säkra en fri religionsutövning, men skall inte ta ställning för en viss religion eller ett visst samfund. Politiken måste respektera den religiösa mångfalden i dagens Sverige. Svenska kyrkans särställning skall avskaffas. Staten har ett ansvar för att kulturhistoriskt värdefulla kyrkobyggnader bevaras.

Vetenskapen och den humanistiska kulturtraditionen bygger ytterst på samma grundvärden - respekt för den enskilde och tilltro till fritt skapande och fritt sökande efter sanningen. Våra kunskaper kan alltid öka och vårt synsätt alltid förändras genom att var och en fritt får pröva olika lösningar på gamla och nya problem. Forskningens frihet är en omistlig del av den andliga friheten. Genom skola, folkbildning och ett rikt kulturliv skall vårt kulturella och vetenskapliga arv vara tillgängligt för alla. Det liberala samhället skall vara en kunskapens demokrati.

Internationella kontakter berikar och förnyar kulturen. Världen i all sin mångfald erbjuder ständigt nya möjligheter till nytänkande och utveckling som vi kan ta tillvara genom internationella kontakter och den etniska mångfald som i dag präglar Sverige.

Medierna

Yttrandefriheten kräver fria, oberoende, medier. Mediernas frihet är en förutsättning för att de skall kunna fullgöra sin demokratiska granskningsfunktion.

Det fria ordet är navet i en liberal kulturpolitik. Litteraturen är en unik källa till kunskap, förståelse och fördjupning. Det är viktigt att alla människor har god tillgång till böcker, bland annat genom kostnadsfria boklån ur ett rikt bestånd på biblioteken och genom lägre bokpriser. Därför bör momsens på böcker vara lägre än den allmänna momsens samtidigt som stöden till litteratur bibehålls. Dagstidningarna är en omistlig tillgång för demokratin. Det nuvarande presstödet bör upphöra eftersom det konserverar en viss mediastruktur och snedvrider konkurrensen.

Det behövs en ny politik för att public service-utbudet skall präglas av kvalitet och bildning. TV-avgifterna måste på sikt avskaffas och i stället skall ett nytt finansieringssystem byggas upp med hjälp av public servicefonder. Olika företag skall kunna ansöka om medel ur fonderna för att producera och distribuera kvalitetsprogram.

Mångfalden i etermedierna har ökat. Utvecklingen av

informationstekniken kommer att ge ytterligare möjligheter. Yttrandefriheten i elektroniska medier skall skyddas i grundlagen.

Censuren av vuxenfilmer skall avskaffas. Biofilm som inte har granskats skall vara förbjuden för barn och ungdom. En ny åldersgräns på 18 år bör införas. Förhandsgranskning får bara förekomma i syfte att sätta åldersgränser.

Konsterna

Konsten i form av texter, bilder, ljud, föremål och gestaltningar är en stark samhällsförändrande kraft. I tider av politiskt förtryck har frihetskampen ofta hållits levande genom konsten. Politiker kan inte skapa kreativitet eller kommendera fram nyskapande konst. Men politiken kan underlätta för människor som har nya idéer eller vill försöka gå nya vägar.

Politiken skall understödja konstnärlig mångfald och utveckling samtidigt som äldre tiders skapande hålls levande. Ytterst handlar det om att öka den enskildes möjligheter till personlig utveckling, att ständigt ge möjligheter till nya upplevelser och ny förståelse av sig själv och sin omgivning.

Kulturen är en källa till glädje, underhållning och förströelse. En engagerad och kritisk publik är konstens viktigaste stöd. Men konstens värde kan inte mätas enbart i marknadstermer eller publiksiffror. Utan ett offentligt kulturstöd skulle många konstyttringar inte överleva och färre människor skulle få möjlighet att möta konsten. Stödet till konsten skall ske i former som garanterar mångfald och oberoende av den politiska makten. Konststödet skall främja kvalitet.

Ett aktivt kulturliv förutsätter både professionella yrkesutövare och amatörer, både djup och bredd. Ett rikt konstliv måste vara tillgängligt för alla medborgare, oavsett bostadsort, utbildning, ekonomi och etnisk tillhörighet. Ett brett regionalt kulturutbud utanför storstadsregionerna behövs. Verksamheter med nationellt ansvar som till exempel våra nationalscener skall garanteras ett ekonomiskt stöd av staten.

Kultur för barn och ungdom bör ha särskilt stöd. Förskolan och skolan skall ge alla barn tillgång till kulturupplevelser. Musik- och kulturskolorna är viktiga för barns och ungdomars möjligheter till kulturutövande. Högskolor med kulturell utbildning, liksom de ideella folkrörelserna och folkbildningen bidrar till ett omfattande och mångsidigt kulturliv.

Kvaliteten inom kulturpolitiken måste prioriteras. De professionella konstnärerna förtjänar stor uppmärksamhet och bättre ekonomiska villkor. Förnyelse inom kulturlivet bör stödjas. En stor grupp människor finns inskrivna hos kulturarbetsförmedlingen. En stor del av de medel som staten anslår till kultur förmedlas via arbetsmarknadspolitiken. Denna satsning har inte fallit väl ut. Kulturarbetsförmedlingens verksamhet måste därför minska och de medel som frigörs styras över till den kulturella verksamheten.

Kulturarvet

Att vårda kulturarvet innebär att bevara kunskap, idéer, föremål och miljöer som speglar äldre tiders liv- och samhällsformer. Sverige har länge brustit i vården av detta arv och en förbättring måste ske. Dessutom måste väsentliga delar av kulturarvet göras tillgängliga på elektroniska nätverk.

Museerna är en del av vårt gemensamma minne. Museerna utvecklar och förmedlar kunskap, bjuder upplevelser för alla sinnen och levandegör historien. Denna skatt måste bli mera synlig och utvecklingsmöjligheterna förbättras.

Arkitektur och stadsbyggnad vittnar inför framtiden om tidens estetiska värderingar. Det är därför viktigt att ställa krav på den offentliga arkitekturen, på stadsrummets gestaltning, på den estetiska utformningen av infrastrukturen och andra anläggningar.

Nätverk

Den bästa garantin för ett civiliserat samhälles fortbestånd är de sociala nätverk som skapar tillit och förmåga till fredlig samverkan. I ett samhälle utan sådana sociala gemenskaper hotas grundvalarna för demokrati, marknadsekonomi och välfärd.

Det moderna samhället har gett den enskilde ett oöverträffat utbud av roller och valmöjligheter. Men det har också brutit sönder gamla mönster och sammanhang, vilket har lett till en ny ensamhet och osäkerhet.

Internationaliseringen och det snabba informationsflödet har fått omfattande konsekvenser för våra levnadsvillkor. En ökad social och geografisk rörlighet har brutit upp gamla familjemönster. Den förlängda tiden från barndom till vuxentillvaro gör att många ungdomar känner sig osäkra i övergången till vuxen världen. Kyrkan och andra traditionella auktoriteter har fått mindre betydelse för normbildningen. Den fasta, ibland livslånga anställningen har för många

ersatts med ett snabbt föränderligt arbetsliv. Många saknar överhuvudtaget en förankring i arbetslivet - de är arbetslösa.

Vi måste slå vakt om den ökade friheten och mångfalden. Samtidigt måste människan ha förankringar, fasta punkter i livet, sammanhang där hon känner sig hemma, där hon har möjligheter till ansvarstagande och samarbete.

Familjen

Familjen är för de flesta människor den viktigaste gemenskapen. Det gäller också i vår tid, även om begreppet familj fått en vidare innebörd. Barnens fostran är i första hand föräldrarnas ansvar. Familjepolitiken skall utgå från barnens behov.

Barnfamiljernas ekonomi skall stärkas genom att skatter och bidrag utformas med betydande hänsyn till deras försörjningsansvar. Föräldraförsäkringen skall göra det möjligt för föräldrar att vara hemma under en period då barnen är små. Barnomsorg skall erbjudas alla barn från ett år. Föräldrarna skall ha frihet att välja barnomsorg och skola för barnen. Familjerådgivning skall finnas för dem som önskar sådan.

Föreningslivet

Människors engagemang och arbete i föreningar och samfund är en viktig kraft för ett gott samhälle. Politiken bör bidra till att föreningslivet får goda förutsättningar. En jämnare fördelning av hemarbetet är en förutsättning för att både kvinnor och män skall ha goda möjligheter till föreningsaktiviteter.

Politiken bör uppmuntra människor till ett ökat medborgerligt ansvarstagande genom att överföra verksamheter från centrala till lokala nivåer, från offentliga förvaltningar till frivilliga sammanslutningar. Stat och kommun bör överföra driften av en del verksamheter till exempelvis ideella föreningar. Utrymmet för ideella insatser i vård och omsorg, utbildning och kultur, bistånd och totalförsvar måste öka. Det kan ge människor ökad makt över sin vardag men också stimulera till det aktiva medborgarskap som är demokratins livsluft.

Boendet

Vårt boende tar en stor del av hushållsekonomin, men boendet handlar framförallt om livsval och vardagslivets möjligheter. Bostadspolitiken måste inriktas på att ge alla människor möjlighet till ett värdigt boende med eget inflytande i en god miljö.

De stora samhällsförändringar som har ägt rum de senaste decennierna har skapat en ökad segregation mellan människor. Det är naturligt att människor vill bo nära släkt, vänner och andra som man känner nära samhörighet med. Den bostadssegregation vi har i dag är dock delvis av en annan karaktär. Klyftorna växer mellan de människor som har makt över sin tillvaro och dem som upplever utanförskap och vanmakt. De maktlösa finns i alla grupper, men många har invandrarbakgrund.

Kvotering eller andra ingrepp i människors frihet att välja bostad skall inte tillgripas mot bostadssegregationen. Människor måste i stället få makt att förändra sin egen tillvaro. I ett mångkulturellt samhälle där ingen utesluts från inflytande kan olikheten bli samhällets styrka. Det viktigaste för att bryta utanförskap är att skapa fler arbetstillfällen. Att försörja sig själver självrespekt, kontaktnät, sammanhang och identitet. Integrationen ökar därför om eget företagande stimuleras och diskriminering i arbetslivet motverkas.

Frihet att välja förskola och skola, självstyrande skolor, lokalt företagande, möjlighet till eget ansvar och makt i bostadsområdet samt ett engagemang i föreningsliv kan bryta människors maktlöshet och i stället skapa lokal utveckling. Arbetsplatser och attraktiva institutioner bör också lokaliseras till utsatta områden. Utveckling av den lokala demokratin genom t ex personval och direktvalda stadsdelsnämnder är också viktiga delar i en politik för lokal utveckling. Den viktigaste kraften kommer alltid från människorna själva. Den enskildes kraft att förändra tillsammans med andra måste släppas fri.

Utanförskap förs lätt vidare till nästa generation. Förskolor och skolor i utsatta områden måste ge extra stöd till barn med stökiga hemmiljöer och till barn med bristfälliga kunskaper i svenska. Skolorna måste erbjuda särskilt hög kvalitet både för barnen i området och för att kunna locka andra att söka sig dit. Skolan har en viktig roll att fylla när bostadsområdet skall förvandlas till levande hembygd.

En del av miljonprogrammets bostadsområden har byggts på ett sätt som bidrar till isolering och rotlöshet. De bör rustas upp och byggas om i samråd med de boende. Hyresrätter kan omvandlas till bostadsrätter och självförvaltningen kan öka även för hyresgäster.

Nya bostadsområden bör byggas med blandade upplåtelseformer. Stora delar av de kommunala bostads-

företagen bör säljas till de boende eller andra lämpliga fastighetsägare. Kommunerna har ett ansvar för människor med behov av socialt anpassat boende och för sociala förturer.

Samhällsplaneringen måste inriktas på att se den bebyggda miljön och boendet i ett helhetsperspektiv. Den stora uppgiften är att förvalta och utveckla den redan exploaterade miljön på ett ekologiskt hållbart sätt. Det är ofta bättre att förnya bebyggda områden än att exploatera naturmiljöer. Utvecklingen av sunda hus och god inomhusmiljö bör prioriteras.

Fastighetsbeskattningen skall vara rättvis och stimulera till miljöförbättringar. Fastighetsskatten skall sänkas.

Ekonomi

Marknadsekonomin är överlägsen alla andra ekonomiska system. Den frihet och mångfald som den bygger på är den enda etiskt försvarbara grunden för samhället. Marknadsekonomin är den säkraste vägen till välstånd och det enda ekonomiska system som går att förena med demokrati. Marknadsekonomin måste dock kompletteras med politiska beslut som överbryggar klyftor och skapar ökad rättvisa.

Sverige har under de senaste årtionden haft en långsammare ekonomisk utveckling än de flesta andra industriländer. Det allvarligaste resultatet är en kraftig ökning av arbetslösheten. Problemen beror främst på brister i vårt ekonomiska system.

Den moderna ekonomin rymmer annars löften om ökat välstånd, spännande jobb och större frihet. En politisk huvuduppgift är att skapa ett ekonomiskt klimat som gör att Sverige kan bli ledande i den ekonomiska och tekniska utvecklingen. Det skall åstadkommas genom ökad frihandel, bättre konkurrens, gott företagsklimat, flexibla arbetsmarknad, stabilt penningvärde och lägre skatter. De nya jobben måste i huvudsak skapas i den privata sektorn.

Det måste löna sig att arbeta. Om fler kommer i arbete ökar möjligheterna att klara angelägna välfärdsuppgifter. Då blir också färre svenskar beroende av bidrag från det allmänna. Om svensk ekonomi utvecklas väl stiger lönerna. Målet är att alla skall kunna leva på sin lön.

Internationalisering och försämrade offentliga finanser har minskat den nationella politikens handlingsutrymme. Detta innebär inte att politikens roll i den

ekonomiska utvecklingen har blivit mindre. Minskat handlingsutrymme ställer tvärtom större krav på politiskt ledarskap.

Spelreglerna

Marknadsekonomin kan bara fungera i samhällen som präglas av tillit, hederlighet och ansvarstagande. Politiken har en viktig roll för att skapa och upprätthålla goda spelregler. De skall möjliggöra för människor att nå sina livsmål samtidigt som reglerna motiverar människor att handla så att de främjar även andra människors intressen.

Politiskt bestämda spelregler skall skydda ägande-, närings- och avtalsfriheten samt stimulera konkurrensen. De skall motivera människor att arbeta, spara, förkovra sig, ta på sig mer kvalificerade uppgifter, driva företag och investera. Särskilt viktigt är att de stimulerar långsiktigt agerande. Därför måste spelreglerna vara stabila, generella och tydliga.

En viktig politisk uppgift är att värna penningvärdet. Inflationen hämmar tillväxten och skapar godtyckliga omfördelningar som ofta drabbar de svaga hårdast. Ett stabilt penningvärde förutsätter sunda offentliga finanser. Detta får dock inte åstadkommas genom ett uppdrivet skattetryck.

Konsumenterna

Utgångspunkten för marknadsekonomin är konsumenternas önskemål och behov. De tillgodoses bäst om många producenter och distributörer fritt konkurrerar om köparnas gunst. Människors behov förändras ständigt, liksom de tekniska och ekonomiska villkor som styr produktionen. Förmågan till förändring efter konsumenternas önskemål är en viktig egenskap i marknadsekonomin. Etableringsfrihet och konkurrens är det effektivaste sättet att skapa förändringstryck.

Konsumenternas ställning skall skyddas genom lagar som motverkar monopol och konkurrensbegränsningar, samt konsumentlagar som främjar en god produktinformation och skydd mot oseriösa producenter och produkter som hotar hälsa eller miljö. Ofta är det politiska regleringar och subventioner som minskar eller snedvrider konkurrensen. Jordbruk, bostäder, byggande och kommunikationer är exempel på sektorer där politiken måste bli mer marknadsinriktad. Konkurrenslagen bör skärpas.

Världsmarknaden

Frihandel är det bästa sättet att åstadkomma konkurrens. När länder blir ömsesidigt beroende av varandra

ökar förståelsen och riskerna för väpnade konflikter minskar. Kvarvarande handelshinder, främst för livsmedel, tjänster och upphovsrätter, måste avvecklas. Världshandelsorganisationen (WTO) skall ges vidgade befogenheter att motverka handelshinder. EU och andra regionala organisationer får aldrig bli slutna handelsblock.

Frihandel är också nödvändigt för att häva fattigdomen i världen. Om den rika världen inte avvecklar sina handelshinder gentemot de fattiga länderna och accepterar de ekonomiska omställningar som följer av de fattiga ländernas utveckling, kommer fattigdomen aldrig att kunna brytas.

Ett utvecklingsbistånd som stödjer de fattiga ländernas strävan att skapa marknadsekonomiska spelregler och institutioner kan underlätta för dem att delta i och dra nytta av det internationella handelsutbytet. Världsbanken och den Internationella valutafonden (IMF) bör stödja länder som driver en långsiktigt hållbar ekonomisk politik. Skulder bör i större utsträckning skrivas av.

Internationaliseringen medför att grundläggande ekonomiska spelregler måste läggas fast internationellt. EU har därvid en viktig roll. EU skall, under hänsynstagande till hälsa och miljö, eliminera handelshinder inom unionen, samt söka harmonisera sådana regler som har betydelse för den internationella rörligheten. Tre uppgifter är särskilt angelägna: att integrera de central- och östeuropeiska ekonomierna, att införa en gemensam europeisk valuta samt att avreglera jordbrukspolitiken.

Företagaren

Det är den enskilda människans skapande som utgör grunden för ekonomisk utveckling. Företagaren är central för samhällets utveckling. Att uppmuntra de välståndsbildande krafterna och skapa förutsättningar för en entreprenörskultur är viktiga politiska uppgifter. Entreprenören ser möjligheter där andra ser problem. Som företagare har man stora möjligheter att ta ansvar och påverka sin situation och framtid. Vårt välstånd, och möjligheterna att föra en socialt ansvarsfull politik, bygger ytterst på marknadsekonomin och det enskilda företagandet.

Det egna företagandet måste bli ett lika naturligt framtidsval som att söka sin sysselsättning hos andra. Det är viktigt att skolan ger kunskap om företagande. Förståelsen för företagsamhetens och ägandets villkor ökar om fler människor arbetar i konkurrensutsatta

företag, har vinstandelar i de företag de arbetar, äger aktier eller äger sina bostäder.

Sverige skall genom att erbjuda goda lokala företagarmiljöer vara attraktivt för produktion som ger människor bra inkomster och intressanta arbeten. Att skapa ett gott företagsklimat handlar inte om att ge privilegier eller subventioner till vissa företag eller branscher. Politikens uppgift är att skapa goda generella villkor, undanröja hinder och säkerställa fri konkurrens.

Ett bra företagsklimat kräver en minskad byråkrati. Enkla och tydliga regler motverkar olika former av fusk. Reglerna skall ha sin utgångspunkt i det lilla företaget. Ett gott företagsklimat handlar inte enbart om skatter och regler utan även om attityder, moral, kompetens, forskning, kommunikationer, energi, kultur, offentlig och privat service.

Genom framför allt utbildning och kommunikationer skall regionalpolitiken mobilisera resurser och skaparkraft i hela landet. Det är en nationell angelägenhet att infrastrukturen utformas så att olika regioners förutsättningar tillvaratas. En levande landsbygd behövs för att hela Sverige skall kunna utvecklas.

Alla företag har en gång börjat som en idé hos en enskild människa. Villkoren för uppfinnare bör förbättras. Det bör därför bland annat skapas mötesplatser för idéer och kapital, uppfinnare och entreprenörer. Samarbete mellan kommun, näringsliv och högskola kan också skapa nya utvecklingsmöjligheter.

Ett bra företagarklimat innebär att det är möjligt och allmänt accepterat att företagare tjänar pengar på sitt arbete. Svenska småföretag har i alltför stor utsträckning varit beroende av lånat kapital och soliditeten har därmed ofta blivit alltför låg. Skattereglerna för företag och ägare måste göra det möjligt att expandera med eget kapital. Företag med tonvikt på andra tillgångar än fysiskt kapital måste också ha goda möjligheter att värderas och expandera.

En väl fungerande kapitalmarknad är nödvändig både för nyetableringar och expansion av befintliga företag. Ett högt enskilt sparande gynnar ett långsiktigt ägarengagemang. Offentliga insatser kan motiveras för att få fram kapital i det tidigaste skedet av en företagsetablering.

Beskattningen får inte gynna institutionellt ägande på bekostnad av hushållens ägande. Aktieutdelningar skall inte dubbelbeskattas. Privatpersoner bör ha möj-

lighet att göra riskkapitalavdrag. AP-fonderna skall splittras i mindre enheter.

Offentligt finansierade verksamheter, som inte innebär myndighetsutövning, skall få drivas av privata företag och bör konkurrensutsättas så långt det är möjligt. Det stimulerar till förbättrad kvalitet och förnyelse och en effektiv användning av skattepengarna.

Stat och kommun skall inte ägna sig åt näringsverksamhet eftersom den innebär att skattebetalarna tvingas ta affärsmässiga risker. Dessutom är det olämpligt att politiker både fastställer regler för konkurrerande företag och själva är konkurrenter. Få åtgärder skulle betyda så mycket för framväxten av nya företag som om stat och kommuner systematiskt avvecklar sitt affärsengagemang, lägger ut så många verksamheter som möjligt på anbud och utvecklar en kompetens som upphandlare av ny teknik och nya produkter.

Överträdelse av regler som begränsar den kommunala kompetensen måste bekämpas effektivare. Offentlig verksamhet bör inte bedrivas i bolagsform. Då marknader som dominerats av offentliga monopol avregleras, måste konkurrensen säkerställas.

Jobben

Arbete skapar välstånd och välfärd. Bestående hög arbetslöshet är ett av samhällets största misslyckanden. Arbetslösheten beror inte på att det saknas arbetsuppgifter, utan på oförmåga att föra samman behovet av arbete med människor som vill arbeta.

Reglerna på den svenska arbetsmarknaden behöver anpassas till en modern ekonomi präglad av snabb omvandling, höga krav på speciella kompetenser och många olika kontraktsformer för arbete.

Politiskt bestämda spelregler på arbetsmarknaden skall tillgodose företagets behov av flexibilitet, vilket underlättar för dem att skapa fler jobb. Samtidigt skall reglerna ge löntagaren rätt till information och medbestämmande samt skydd mot exploatering och godtycklig behandling. Eftersom arbete har en så stor betydelse för den enskilde måste det finnas skydd mot obefogade uppsägningar och en ekonomisk trygghet för den som förlorar sitt jobb. Skadeståndsregler vid obefogad uppsägning där den anställdes yttrandefrihet kränkts bör skärpas.

Reglerna skall fungera väl på hela arbetsmarknaden, oavsett om det förekommer kollektivavtal eller inte, oavsett om arbetet organiseras genom tillsvidare-

anställning eller i andra former. De lagar som reglerar förhållandena på arbetsmarknaden skall bidra till en god balans mellan olika parter. Medlarrollen bör förstärkas. Konfliktreglerna bör förändras så att individernas ställning stärks, till exempel genom att enmansföretag inte kan sättas i blockad, och att möjligheterna till sympatiåtgärder inskränks. Om reglerna på arbetsmarknaden förbättras underlättas en god lönebildning utan stridsåtgärder. Varje part skall betala sina kostnader. Kontraktsbrott på arbetsmarknaden skall bedömas lika strängt som andra avtalsbrott. Fackliga organisationer skall inte ha vetorätt mot entreprenader.

Massarbetslösheten skall bekämpas genom en effektiv tillväxtpolitik för att skapa nya jobb. Arbetsmarknadspolitikens uppgifter är att se till att utbud och efterfrågan på arbetskraft kan mötas, samt att underlätta geografisk och yrkesmässig rörlighet. Arbetsmarknadsutbildningar skall underlätta för de arbets sökande att söka sig till de delar av arbetsmarknaden där nya jobb uppstår. Arbetslösheten bland invandrare, ungdomar, handikappade och långtidsarbetslösa kräver särskilda insatser.

Både de arbets sökandes behov och arbetsgivarnas efterfrågan uppvisar en allt större variation. Därför krävs en stor flexibilitet i de tjänster som arbetsförmedlingarna ger. Det är nödvändigt att fler och mer specialiserade tjänster kan erbjudas inom och vid sidan av den offentliga arbetsförmedlingen.

Politiken måste stimulera tillkomsten av nya jobb och uppmuntra arbete. Arbetsdelning får aldrig bli en huvudstrategi mot arbetslösheten. Däremot kan kortare arbetstid för många människor innebära en högre livskvalitet. Därför skall stora möjligheter finnas för den enskilde att påverka sin arbetstid och dess förläggning. Det är positivt om nya lösningar som ökar flexibiliteten i arbetslivet prövas. Parterna på arbetsmarknaden kan, som skett under hela 1900-talet, välja om produktivitetsvinster tas ut i form av kortare arbetstid eller högre lön.

Skatter

Dagens svenska skattetryck måste sänkas eftersom det inte är förenligt med en dynamisk och växande ekonomi. Viktigast är att sänka de skatter som är mest skadliga för tillväxt och sysselsättning. Det gäller skatt på riskkapital, den högsta marginalskatten och arbetsgivaravgifter bland annat i tjänstesektorn. Skattesänkningar skall också genomföras som mildrar marginaleffekterna för barnfamiljerna och gör det

möjligt för fler låginkomsttagare att leva på sin lön. Avgifterna till socialförsäkringarna skall vara försäkringsavgifter och fria från skatteinslag.

Skattesänkningarna kan finansieras bland annat genom att företagsstöden i största möjliga mån avvecklas, genom fortgående effektivisering och renodling av offentlig verksamhet och genom att färre människor blir bidragsberoende. Lägre arbetslöshet och högre tillväxt är avgörande för möjligheterna att ytterligare sänka skattetrycket. Genom en grön skatteväxling kan skatt på arbete i viss utsträckning ersättas med skatter på miljöförstörande verksamheter.

Miljö

Människan är beroende av jordens resurser och måste förvalta dem för framtida generationer. Vi måste därför ta ansvar för miljön. Människan är kapabel att göra detta då hon har en unik förmåga att se konsekvenserna av sitt handlande, dra lärdom av sina misstag och medvetet göra moraliska ställningstaganden.

Synen på miljöförstörelsen håller på att förändras. Numera ser man inte endast till naturskövlingen och de skadliga utsläppen som sådana, utan också till många enskilda människors samlade inverkan. Ett hållbart samhälle kräver att vi alla tar ansvar för vår egen livsstil. Politiken skall bidra med genomtänkta spelregler, som präglas av de krav som den hållbara utvecklingen ställer, i enlighet med bland annat Agenda-21 överenskommelsen. Enskilda och företag måste få motivation att handla på ett miljövänligt sätt.

I de fattiga delarna av världen tvingar fattigdomen fram en rovdrift och en livsföring som tär på naturresurserna. Många människors överlevnad äventyras av brist på rent vatten och odlingsbar mark. Jordens folkmängd måste anpassas till dess långsiktiga bärkraft. Ett utvecklingsbistånd och en politik inriktad på att främja utbildning och hälsovård samt på att stärka kvinnans ställning är viktiga medel för att minska den snabba befolkningsökningen. Bistånd med ett långsiktigt miljöperspektiv kan spela en viktig roll för att förändra regelsystem och för investeringar i miljöskydd. Frihandel underlättar överförandet av miljövänlig teknik till utvecklingsländerna.

I den rikare delen av världen sker en överkonsumtion av naturresurserna. Effektiva reningstekniker och ett högproduktivt jordbruk har lyckats säkra vår kortsiktiga överlevnad. Däremot hotas livskvaliteten av försurade skogsmarker och sjöar samt en minskad

biologisk mångfald. De rika länderna måste hitta nya vägar så att inte nya industriländer kopierar vår ohållbara livsstil.

En ekologiskt hållbar utveckling går att förena med ekonomisk tillväxt som bygger på ökad effektivitet och mindre slöseri. Sverige skall aktivt driva på utvecklingen av ny teknik som kraftigt reducerar användningen av råvaror och energi i tillverkningsprocesser, transporter och bostadsuppvärmning.

Miljöpolitikens medel

Miljöpolitik handlar om både den enskilda människans ansvar och global samverkan. Den enskildes ansvar måste därför tydliggöras bland annat genom information och utbildning. Bindande globala överenskommelser måste liksom kunskaps-, forsknings- och tekniköverföring vidareutvecklas.

En liberal miljöpolitik tar sin utgångspunkt i det personliga engagemanget. Upplysta och medvetna konsumenter kan, genom att efterfråga miljövänliga produkter, styra producenterna i miljövänlig riktning. Konsumentmakt är en viktig del i miljöarbetet.

Till detta behövs också en lagstiftning med tydliga ansvarsförhållanden, sanktionsmöjligheter och effektiva styrmedel. Särskilda miljöåklagare som bevakar miljöns intressen och väcker talan i miljöbrott bör finnas.

De miljöpolitiska målen skall beaktas vid all samhällsplanering och utgöra en grundläggande restriktion på alla beslutsnivåer. Målen och medlen för att nå dessa mål måste kontinuerligt utvärderas. Ett viktigt instrument är olika former av miljörevision.

I Europa utgör EU ett unikt verktyg för att skapa gemensamma miljöregler. EU:s miljöpolitik bör byggas ut genom skärpta minimiregler och miljöavgifter. Beslut om sådana skall kunna fattas med kvalificerad majoritet. Miljöproblemen måste ses i ett alleuropeiskt perspektiv. Även innan unionen utvidgas har EU ett ansvar för att stödja miljöarbetet i Central- och Östeuropa. I vårt närområde behövs ett ökat regionalt samarbete för att säkra miljön i och kring Östersjön. Ett viktigt inslag är teknik- och kunskapsöverföring till de baltiska staterna, Polen och Ryssland.

Miljöpolitiken skall bygga på kretslopp, försiktighet, att den minst miljöskadliga produkten väljs av i övrigt likvärdiga alternativ och att förorenaren betalar.

Kretslopp innebär att naturresurser skall utnyttjas effektivt och i möjligaste mån återanvändas. Förnyelsebara resurser skall inte förbrukas snabbare än de återskapas.

Försiktighet innebär att bristen på full vetenskaplig visshet om hot mot miljön inte får användas som skäl för att skjuta upp åtgärder som undanröjer, undviker eller minskar hotet. Miljöfarlig verksamhet skall omfattas av tillståndsgivning. Tillstånden skall gå att ompröva. Miljökonsekvensbeskrivningar måste föregå alla beslut som kan få inverkan på miljön.

Miljöförstöring och resursslöseri beror i stor utsträckning på att miljön har betraktats som en fri tillgång. Miljöavgifter är en effektiv metod för att använda marknadskrafterna i miljöpolitiken. Miljöavgifterna kompletterar de generella utsläppsgränserna och innebär att den som släpper ut föroreningar eller utnyttjar en naturresurs får betala för sig. Inom särskilt belastade områden kan man politiskt fastställa ett tak för utsläpp och sedan auktionera ut utsläppsrätter under detta tak.

Miljöavgifter innebär att alla förorenare motiveras att minska utsläppen, att teknikutvecklingen stimuleras i miljövänlig riktning, att de aktiviteter som i första hand upphör på grund av avgifterna är de som innebär minst ekonomisk nytta och att skatter med snedvridande effekter på ekonomin kan sänkas.

Energi

En rationell energipolitik främjas bäst genom fri handel och produktion av energi. Staten skall uppställa krav beträffande säkerhet och miljö, kontrollera att kraven uppfylls samt främja forskning och utveckling på energiområdet som syftar till att ersätta fossilbaserad energiproduktion med miljövänliga energikällor.

Oenighet råder om hur utgången av folkomröstningen om kärnkraft 1980 skall tolkas. Hänvisningar till folkomröstningen bör därför inte läggas till grund för de beslut som nu behöver fattas. Svenska kärnkraftverk skall inte avvecklas genom årtalsbestämda politiska beslut. De skall stängas om ansvarig myndighet konstaterar att de inte längre uppfyller gällande säkerhets- eller miljökrav. Den s.k. tankeförbudslagen som hindrar utvecklingen kärnenergiområdet skall avskaffas.

Sverige bör tillsammans med andra länder i vår region bidra till att höja säkerheten i militära och civila kärnanläggningar i det forna Sovjetväldet, så att dessa

uppfyller internationella krav eller, om detta inte går, till att stänga dem.

Luften

Förtunningen av ozonskiktet och omfattande klimatförändringar kan komma att hota goda levnadsförhållanden på jorden. Produkter som skadar ozonskiktet skall vara förbjudna.

Vi står inför stora klimatförändringar om inte utsläppen av växthusgaser, främst koldioxid, dramatiskt begränsas. Alla länder måste ta ansvar för gemensamma åtgärder för att minska utsläppen. Utsläppsbegränsningarna bör styras efter per capitaprincipen där de utsläpp varje land på sikt tillåts göra avgörs av befolkningens mängd. En europeisk koldioxidskatt bör införas. Koldioxidutsläpp orsakas främst genom förbränning av fossila bränslen inom transportsektorn och energiproduktionen. Det krävs därför mycket omfattande omställningar inom dessa områden.

Utsläppen från transporter skall minskas med hjälp av teknikutveckling och ekonomiska styrmedel som beskattning av drivmedel och koldioxid. Bilen innebär en stor frihet för många människor och landsvägstransporter av människor och gods är ofta det enda alternativet. Biltrafiken är dock den största utsläppskällan och därför måste bränsleförbrukningen minska kraftigt och användandet av förnyelsebara drivmedel öka. Vägavgifter kan i vissa fall användas, till exempel för att finansiera större trafikmiljöförbättringar. Ett effektivare utnyttjande av järnvägs- och sjötransporter kan minska behovet av landsvägstransporter.

Buller drabbar många människor och ger dem en kraftigt försämrad livskvalitet. Genom omfattande bullersanering skall god ljudmiljö skapas för boende, arbete och fritid.

Mark och vatten

Försurning skapar svåra skador på jordbruk, skogsmark, sjöar och mänsklig hälsa. För att ytterligare minska utsläppen av främst svavel- och kväveoxider krävs ett aktivt internationellt arbete bland annat inom EU.

Kväveutsläpp från reningsverk, trafik och jordbruk medför stora skador i bland annat Östersjön och andra kustnära havsområden. Utsläppen måste minskas kraftigt. Hårda krav måste ställas även på till exempel båtar, skotrar och olika arbetsredskap som står för en mycket stor andel av de svenska kväveoxidutsläppen. För att minska läckaget från mark till vatten är det

viktigt att motverka utdikning, samt att bevara och nyanlägga våtmarker.

Spridningen av miljöfarliga kemikalier och metaller måste minska eftersom dessa sprids i näringskedjorna. Genom upplagring hotas växter och djur och därmed även människan. Kemikalie- och metalläckaget skall begränsas genom ett omfattande producentansvar och strikta regler för destruktion av förbrukat miljöfarligt material. Målet är att endast använda material som varken i sig själva eller som nedbrytningsprodukter är miljöfarliga.

Ämnen för vilka det inte finns någon säker nedre gräns för giftkoncentrationen i naturen skall förbjudas. Ämnen som kan tolereras i begränsade mängder bör beläggas med miljöavgifter.

Naturtillgångar

Naturresurserna måste utnyttjas så att de naturliga kretsloppen samt en uthållig livsmedelsproduktion och råvaruförsörjning garanteras för framtida generationer.

Fisketillgångarna på internationellt vatten hotas av utfiskning. Överenskommelserna om fiskekvoter behöver därför stramas åt samtidigt som kontrollen av efterlevnaden skärps. Jordbruksmark hotas av erosion, urlakning och förgiftning. Jordbruket måste anpassas till jordens naturliga begränsningar. Gödsling och användande av bekämpningsmedel skall ske med stor försiktighet.

Naturvård handlar om att skydda och bevara naturvärden och mångfalden i naturen åt framtida generationer. Biologisk mångfald inklusive variation inom arter främjar dessutom ekosystemens flexibilitet och uthållighet. Den skall bevaras genom ett mera uthålligt brukande och genom att fler områden ges skydd som naturreservat eller i annan form.

Allt fler arter hotas i dag av total utrotning. Hotade växter och djur skall skyddas genom fridlysning, information och genom att deras biotoper skyddas. Skydds jakt på rovdjur skall starkt begränsas. Det internationella samarbetet mot smuggling och olovlig jakt skall fördjupas.

I skogen återfinns unika biotoper och ekosystem som utgör grunden för många arters överlevnad. Dessa förutsättningar måste återspeglas i avverknings- och reproduktionsreglerna. Skogsbruk skall bedrivas så att den biologiska mångfalden inte hotas. Skydds-skog, svårföryngrad skog och fjällnära skog är viktiga

att bevara. Fler reservat behöver bildas i produktiva skogar i Syd- och Mellansverige där endast en liten andel av denna skog är skyddad.

Miljöintresset skall ha en framskjuten position vid avvägningen mot exploateringsintresset. Intrångser-sättning skall betalas om pågående markanvändning avsevärt försvåras.

Det är viktigt att skydda stränder mot exploatering i olika former. De orörda älvarna och andra känsliga vattendrag måste bevaras. De besitter unika naturvärden och utgör viktiga ekosystem för hotade djurarter.

Naturens skönhet och frånvaron av buller utgör en viktig del av vår livskvalitet. Allemansrätten är mycket viktig för att alla skall ha tillgång till naturen.

ATT FÖRVALTA MEDBORGARNAS FÖRTROENDE

Demokratin är det enda politiska system som utgår från alla människors lika värde och ger medborgarna goda möjligheter att kontrollera makthavarna. Demokratin är det enda politiska system som ger individen skydd mot godtycklig maktutövning från myndigheternas sida och ger medborgarna möjlighet att på fredlig väg byta ut dåliga politiska ledare. Demokratins fortbestånd är inte garanterad bara därför att den är inskriven i grundlagen. Varje ny generation måste övertygas om att den är överlägsen alla andra styrelsesätt. De demokratiska institutionerna måste klara de nya utmaningar som politiken ställs inför. Politikens organisationsformer behöver ständigt utvecklas. De viktiga uppgifterna är:

- att skapa bättre förutsättningar för ett aktivt **medborgarskap**,
- att utveckla demokratin på kommunal, regional och nationell nivå i **Sverige**,
- att stärka demokratin i **Europa**,
- att arbeta för demokrati i hela **världen**.

Medborgarskap

Demokratin möter flera utmaningar. Medborgarna vill i större utsträckning ha individuella önskemål tillgodosedda och ställer högre krav på insyn och inflytande. Internationaliseringen medför samtidigt att medborgerliga krav, som tidigare kunde vara föremål för nationella beslut, i dag förutsätter internationell samverkan. På samtliga politiska nivåer har yrkespolitiker och tjänstemän tagit över allt mer makt från fritidspolitiker med andra förankringar och erfarenheter. De folkvaldas direktkontakt med medborgarna har minskat. Bilden av politiken styrs i hög grad av mediernas tillspetsning och förenkling.

Politikens bristande förmåga att hantera dessa utmaningar är en viktig orsak till den växande förtroendeklyftan mellan väljare och valda. Demokratin måste bli mer internationell så att människors inflytande över gemensamma angelägenheter ökar. Demokratin måste samtidigt bli mer lokal så att fler medborgare får större möjligheter att påverka beslut och delta som förtroendevalda. De politiska partiernas arbets-sätt måste förändras så att de förtroendevalda kommer i direktkontakt och dialog med medborgarna.

Ansvar, närhet, öppenhet och mångfald

Demokratin förutsätter aktiva medborgare. Männis-

kor måste åter ges förutsättningar att bli aktiva medborgare som har förmåga att se samhällets helheter och utforma krav och önskemål med hänsyn till andra. För att skapa ett brett medborgerligt engagemang i gemensamma angelägenheter måste den offentliga maktutövningen bygga på fyra grundprinciper: ansvar, närhet, öppenhet och mångfald.

Det är ett mycket stort ansvar att som representant för medborgarna utöva offentlig makt. Höga etiska krav bör ställas på alla politiker. En politiker skall företräda medborgarna och bör därför inte ha uppdrag som försvårar detta eller delta i beslut där hon har bindningar till vissa sårintressen. Ersättningen för förtroendeuppdrag skall vara skäligen och redovisas öppet. Dolda förmåner skall därför inte förekomma. Förtroendevalda bör öppet redovisa särskilda intressebindningar som kan påverka deras ställningstaganden. Även partier och kandidater i allmänna val bör öppet redovisa större bidragsgivare och mottagna belopp.

Politiskt ansvar innebär också att möta medborgarna i ett öppet och uppriktigt samtal, att inte undanhålla obekväma sanningar och besvärliga målkonflikter. Om politiker inte vågar betrakta medborgarna som tänkande och ansvarstagande människor, kan förtroendet för politiken inte återställas.

Offentlig makt skall utövas av politiker och ämbetsmän. Företrädare för intresseorganisationer skall inte vara representerade på beslutsfunktioner i myndigheter eller domstolar. Offentliga tjänstemän skall i sin myndighetsutövning stå fria från politisk styrning och endast följa gällande lagar och regler. Förvaltningens tjänstemän får inte agera så att opartiskheten i deras tjänsteutövning kan ifrågasättas. Tjänstemännen skall tillsättas uteslutande på sakliga meriter.

Den offentliga maktutövningens andra grundprincip är närhet. Politiska beslut skall fattas så nära medborgarna som möjligt. Fler människor måste bli delaktiga och få inflytande över besluten. Många frågor bör decentraliseras från europeisk och nationell nivå till regioner och kommuner.

Den offentliga maktutövningens tredje grundprincip är öppenhet. För att medborgarna skall ha förtroende för politiken måste de viktiga diskussionerna föras öppet och inte förbehållas slutna sällskap. Öppenhet är också en förutsättning för effektiv granskning och kontroll av makthavare. Den upprätthålls främst genom en vidsträckt, lagreglerad offentlighetsprincip. Offentlig verksamhet bör inte bedrivas i bolagsform eftersom den är svår att förena med den öppna kultur som skall präglade offentliga organ. Den nya informationsteknologin kan utnyttjas så att medborgarnas möjlighet att få direktkontakt med förtroendevalda ökar. Offentliga handlingar bör så långt det är möjligt göras tillgängliga på öppna databaser.

Den offentliga maktutövningens fjärde grundprincip är mångfald. Inom en rad offentliga verksamheter behövs en omläggning från enhetlighet till mångfald, från kollektiva lösningar till individuella. Valfriheten och konkurrensen måste öka inom många områden som traditionellt dominerats av offentliga monopol.

För att säkra att den offentliga maktutövningen är demokratisk och effektiv behövs på alla politiska nivåer en kraftfull revisionsverksamhet med en oberoende ställning gentemot de tjänstemän och politiker den granskar.

Sverige

Sverige behöver bättre kanaler mellan väljare och valda. De kan skapas genom ett fungerande personvalssystem, fler kommuner och fler förtroendevalda, nya regionfullmäktige och en effektivare riksdag.

Val och folkomröstningar

Personval stimulerar kontakterna mellan väljare och

valda. Valsystemet skall förändras så att väljarna ges den fullständiga makten inte bara när det gäller val av parti utan också val av person.

Skilda valdagar för kommun- och riksdagsval ökar utrymmet för debatt och insyn i de lokala och regionala frågorna. Ordinarie riksdagsval skall hållas vart fjärde år. Lokala och regionala val hålls emellan riksdagsvalen. Extraval till kommunala och regionala fullmäktige skall kunna ordnas på motsvarande sätt som till riksdagen.

Sverige är en representativ demokrati. Det innebär att politikerna skall fullgöra den politik de fått väljarnas stöd för. Folkomröstningar skall användas sparsamt och kan aktualiseras när det gäller förslag som innebär stora förändringar i demokratins spelregler eller de valda organens befogenheter.

Kommuner

Det kommunala självstyret ger människor makt över politiska beslut som berör deras vardag. Det ger också möjligheter att pröva många olika lösningar, vilket stimulerar nytänkande och medger en bättre anpassning till lokala förhållanden. Ett kommunalt självstyre med tydligt ansvar för de lokalt förtroendevalda är viktigt för demokratin.

Antalet förtroendevalda har minskat drastiskt. Avståndet mellan politiker och medborgare har ökat. För att vända denna utveckling krävs fler förtroendevalda i Sverige. Framförallt behövs det fler fritidspolitiker i alla åldrar, både kvinnor och män, infödda svenskar och invandrare. Förtroendeuppdragen bör bli fler och bör spridas bland fler, så att medborgarna får större möjlighet att åta sig uppdrag.

Genom fler kommuner kan medborgarna komma närmare beslutsfattarna. Kommundelningar kan därför vara en väg till ökad delaktighet. Vid statsmakternas prövning av en kommundelning skall hela kommunens intressen beaktas, men uppfattningen hos medborgarna i den tilltänkta nya kommunen skall vara avgörande.

Kommunerna skall kunna införa direktvalda kommundelsnämnder. Öppna nämndsammanträden, offentliga utfrågningar och en stärkt kommunal revision bidrar också till att öka medborgarnas insyn och inflytande. De som direkt nyttjar en offentlig service eller anläggning bör kunna utse representanter i beslutande församlingar som institutionsstyrelser, byalag och andra självförvaltande organ.

Regioner

Medborgarnas inflytande på den regionala nivån bör stärkas genom nya direktvalda regionfullmäktige. De skall ersätta landstingen och dessutom ta över betydande delar av länsstyrelsernas och andra statliga länsorgans uppgifter. Ett folkvalt organ med regionala politiker som beslutar om regionala frågor gör beslutsgången öppnare och det politiska ansvaret tydligare.

Regionfullmäktige skall ha beskattningsrätt och ansvara för akutsjukvård, regional planering och utveckling, kommunikationer samt vissa utbildnings-, kultur- och miljöfrågor. Regionerna skall inte vara överordnade kommunerna. Länsstyrelsens kontrolluppgifter skall därför även i fortsättningen vara en statlig angelägenhet. När regionfullmäktige är infört kan det föråldrade systemet med landshövdingen som högste representant för länet avskaffas.

Det är viktigt att de nya regionerna speglar medborgarnas uppfattning av hemhörighet. Regionernas storlek och gränser skall därför inte avgöras genom centrala direktiv eller beslut. I de fall där det råder oenighet om den regionala tillhörigheten bör folkomröstningar i kommuner eller delar av kommuner avgöra.

Riksdag och regering

Riksdagens ställning som ett forum för öppen debatt och kritisk granskning bör stärkas. Riksdagsledamöterna skall ha större möjligheter att ta initiativ och att forma den politiska dagordningen. Riksdagen skall bygga ut sin revisionsverksamhet och ha större möjligheter att initiera utredningar och granskningar. Regeringsmakten bör stärkas genom att riksdagen endast genom att välja ny statsminister skall kunna tvinga en regering att avgå.

Europa

Vår generation har en historisk möjlighet att skapa ett Europa präglad av frihet, fred, demokrati, ekonomisk utveckling och en god miljö. Den Europeiska Unionen är det viktigaste verktyget för att nå dessa mål.

De europeiska demokratierna skall tillsammans stödja en fredlig och demokratisk utveckling i de forna kommunistdiktaturerna. Viktiga åtgärder är att öppna våra marknader för deras exportprodukter och att genom ett brett utvecklingssamarbete främja demokrati och marknadsekonomi. De nordiska länderna bör ta ett särskilt ansvar för utvecklingen i Östersjöområdet

och Barentsregionen. Utvidgning österut måste sättas högst på EU:s dagordning.

EU-samarbetets inriktning, omfattning och beslutsformer måste förändras på ett genomgripande sätt för att klara en utvidgning med fler stater och för att stärka EU-medborgarnas förtroende för unionen. Även på europeisk nivå bör ansvar, närhet, öppenhet och mångfald vara grundprinciper för all maktutövning.

De som utövar makt i EU är ansvariga inför unionens medborgare. Därför bör de nationella parlamenten och det direktvalda EU-parlamentet få ökad makt. EU-parlamentet bör bli likställt med ministerrådet i lagstiftningsfrågor och de båda organen betraktas som två delar i ett tvåkammarsparlament. I frågor som är avgörande för unionens framtid bör EU-parlamentet kunna anordna rådgivande europeiska folkomröstningar enligt principen en medborgare - en röst.

Medlemsländerna har ett ansvar för att EU:s regler tillämpas fullt ut i respektive land. Ansvarsfördelningen mellan staterna och unionen bör preciseras med utgångspunkt i närhetsprincipen. EU:s möjlighet att med hänvisning till den gemensamma marknaden ta till sig nya politiska områden bör avskaffas.

Folkpartiet liberalerna förordar ett federalt system i EU. Det innebär i folkpartiets vision att den centrala makten begränsas till de gränsöverskridande frågorna, och att huvuddelen av alla politiska frågor ligger kvar hos medlemsländerna. Federalism bygger på principen att maktindelningen mellan unionen och medlemsländerna regleras i grundlag. Ett sådant system innebär en tydligt reglerad makt- och ansvarsfördelning mellan medlemsländerna och unionen. Den slås fast i en europeisk författning som därigenom utgör ett värn mot centralistiska tendenser. Författningen skall vara så utformad att den är full begriplig för medborgarna.

Närhetsprincipen innebär att EU endast skall ägna sig åt sådana frågor där de lokala, regionala och nationella nivåerna inte räcker till. EU bör få ökade möjligheter att fatta beslut med kvalificerad majoritet i stället för med enhällighet när det gäller utrikes- och säkerhetspolitik, asyl- och invandringspolitik, gränsöverskridande miljöproblem och bekämpande av internationell brottslighet. Valuta- och penningpolitiken bör handhas inom ramen för en europeisk valutaunion (EMU). Sverige skall delta aktivt i upprättandet av en gemensam valuta. Krav på enhällighet skall begrän-

sas till ett fåtal ärenden som ändringar i EU:s konstitution och upptagande av nya medlemmar.

Social-, arbetsmarknads-, kultur-, turist- och mediepolitiken bör till största delen återföras till nationellt eller lokalt beslutsfattande. Jordbruksproduktionen bör omfattas av samma marknadsekonomiska och miljöpolitiska principer som annan varuproduktion. Jordbruksstödet som utgör närmare hälften av EU:s budget bör avvecklas. Regionalstödet bör skäras ner. EU:s medel bör i större utsträckning användas för satsningar på miljöåtgärder, särskilt i Central- och Östeuropa.

Kravet på öppenhet innebär att EU bör tillämpa en offentlighetsprincip och meddelarfrihet med samma innebörd som i den svenska lagstiftningen. När EU:s ministerråd sammanträder som lagstiftare skall debatterna och besluten vara offentliga. Fristående revisionsorgan med långtgående befogenheter skall granska EU:s alltför omfattande byråkrati.

Mångfaldsprincipen innebär att EU skall underlätta för människor att över nationsgränserna lösa gemensamma problem, inte vara en institution för europeisk likriktning. Minoriteters rätt att välja egna lösningar måste hävdas så länge de inte allvarligt inkräktar på andra människors möjligheter att lösa sina problem. EU bör ansluta sig till Europakonventionen om mänskliga rättigheter så att enskilda kan föra talan inför Europadomstolen om EG-rätten strider mot konventionen. Medborgarnas grundläggande rättigheter och ett förbud mot diskriminering bör skrivas in i unionsfördraget.

Försvar och säkerhet

Inget bidrar mer till fred än när diktaturer omvandlas till demokratier. Demokratierna i Europa måste militärt kunna försvara medborgarnas frihet mot bland annat de hot som diktaturerna alltid utgör.

De europeiska demokratiernas säkerhet har under årtionden garanterats av Nato. Detta samarbete mellan Europa och USA är viktigt också i framtiden. Förutsättningarna för Sveriges säkerhetspolitik har förändras genom Berlinmurens fall. Sverige skall bidra till att skapa en alleuropeisk fredsordning. Därför skall Sverige omgående söka medlemskap i Nato.

Det svenska försvaret måste fortsätta sin långsiktiga modernisering med inriktning på ökad slagkraft och rörlighet. De nuvarande pliktlagarna skall ersättas med en allmän, könsneutral totalförsvarsplikt där

endast de som behövs tas ut för utbildning.

En säker försörjning av försvarsmateriel behövs för att Sverige och andra demokratier effektivt skall kunna värna demokratin. Sverige bör därför kunna exportera vapen till andra länder. Reglerna för vapenexport måste dock vara strikta och restriktiva. Dagens oklara riktlinjer måste ersättas av nya som utgår från kravet på demokrati och respekt för mänskliga rättigheter i köparländerna.

Världen

Vårt internationella engagemang får inte göra halt vid Europas gränser. Människors lika värde oavsett nationalitet måste alltid hävdas. Ur respekten för den enskilda människan växer internationalismen.

Demokrati är ingen lyx som bara passar länder som har nått en viss utvecklingsnivå. Demokrati är det enda människovärdiga styrelseskicket. Varje människa har rätt att få leva i frihet. Demokrati är också det effektivaste skyddet mot en politik som kan urarta i massvält och ekologiska katastrofer. Utan demokrati är det svårare att nå varaktiga ekonomiska framsteg som kommer alla i samhället till del.

De skriande orättvisorna mellan människor i rika och fattiga länder och varje människas rätt till goda livschanser, uppmanar varje liberal till kamp för ett ökat bistånd. Utvecklingsbiståndets syfte är att förbättra förutsättningar och levnadsvillkor för människor i de fattiga länderna. Att främja demokratisk utveckling är det främsta instrumentet för att nå dithän. Sverige skall avsätta minst en procent av bruttonationalinkomsten till bistånd.

Demokrati bör vara det överordnade bland målen för utvecklingsbiståndet. Hjälpen att bygga upp demokratiska institutioner, effektiva och hederliga förvaltningar och ideella organisationer är viktiga inslag. Inget utvecklingsbistånd bör därför utgå till stater som systematiskt kränker de mänskliga rättigheterna. Avdragsrätt för gåvor till enskilda organisationer som ägnar sig åt bistånd och humanitär verksamhet skall införas.

Flyktingar

Respekten för de mänskliga rättigheterna skall hävdas internationellt. Om människors rätt kränks är det omvärldens skyldighet att erbjuda en fristad för dem som begär skydd undan förföljelse. Inga länder kan svära sig fria från ansvar när flyktingar söker skydd hos dem. Världens länder har gemensamt ansvar för

att alla flyktingar ges ett människovärdigt mottagande och att bistånd lämnas dem som behöver hjälp i sina närområden. Hjälp till flyktingmottagande i andra länder kan, liksom katastrofbistånd, med fördel kanaliseras genom ideella organisationer.

Genèvekonventionen är en omistlig grund för att skydda världens flyktingar. Den har dock visat sig otillräcklig för att ge skydd till exempel i massflyktsituationer, varför den behöver kompletteras med en ny konvention. Europa får inte stå handfallet när kriser och krig utlöser flyktingtragedier. En gemensam asylpolitik bör utvecklas inom EU:s ram så att ansvaret för flyktingströmmarna fördelas mera jämnt. Flyktingpolitiken hör till de områden där regler om enhällighet bör ersättas med regler om kvalificerad majoritet. Viseringspolitik får inte användas som ett medel att begränsa antalet asylsökande.

En människas skyddsbehov måste alltid bedömas individuellt. I Sverige måste väntetiden för beslut i asylärenden kortas. Väntetiden skall kunna användas till studier, rehabilitering eller arbete. FN:s barnkonvention måste respekteras även i flyktingpolitiken. Flyktingbarn skall inte under några omständigheter få tas i fängsligt förvar. Preskriptionstid för återkallande av uppehållstillstånd skall införas.

Global gemenskap

Kontakter är i regel det effektivaste sättet att bekämpa diktaturer. Utbyte av varor, tjänster, idéer och människor över gränserna ger impulser, föder nya idéer och skapar förtroenden. Utbytet bidrar till att förtryckets murar vittrar. Bojkotter eller andra sanktioner bör bara förekomma i undantagsfall.

FN skall vara öppet för alla självständiga stater. FN bör ingripa i konflikter som hotar freden. Beslut om sådana aktioner skall fattas av säkerhetsrådet men kan verkställas av regionala organisationer som exempelvis Nato.

En liberal utrikespolitik är aldrig passiv. Att låta handelsförmåner eller diplomatisk etikett gå före moral och rätt är avskyvärt. Det är en skam att tåga inför förtryck när man själv har frihet att tala.

Ämnesregister

-A-

abort 7
Agenda-21 18
alkohol..... 6, 7, 10
allergier 7
allmän försäkring se socialförsäkring
AP-fonderna 17
arbetsgivaravgifter..... 18
arbetslöshet 3, 11, 17, 18
arbetslöshetsförsäkring 11
arbetsmarknad 15
arbetsskador 7
arbetstid..... 18
Arkitektur 14

-B-

Baltikum..... se Central- och Östeuropa
barnbidrag 12
barnfamilj se familj
barnomsorg 9, 14, se även förskola
barnpornografi..... 10
befolkningsökningen..... 18
bilism se trafik
bistånd..... 1, 14, 24, 25
boende se bostad
bojkott 25
bostad 15
bostadssegregation 15, se även integration
brott 10
buggning 10
byggande 16, se även bostad

-C-

censur 13
Central- och Östeuropa 19, 24

-D-

daghem se förskola
dator se informationsteknik
demokrati 1, 3, 13, 14, 15, 22, 23, 24
diskriminering 3, 8, 9, 10, 15, 24
domstol..... 10
droger se narkotika

-E-

EG se EU
ekologi..... se miljö
ekonomi..... 7, 13, 14, 15, 17, 18
elektroniska nätverk se informationsteknik
EMU..... 23
energi..... 17, 19

entreprenör se företagare
etermedier 13
etnisk diskriminering se integration
EU 1, 6, 16, 19, 20, 23, 24, 25
Europa 2, 3, 19, 23, 24, 25

-F-

familj 12, 14
fastighetskatt..... 15
fattiga länder se u-länder
finska kulturen..... 10
fiske 10
flyktingar 24, 25, se även integration
FN 8, 25
folkbildning..... 2, 13
folkhögskola..... 6
folkomröstning 19, 22, 23
folkrörelser se föreningar
forskning 6, 7, 17, 19, se även högskola
frihandel se handel
fri- och rättigheter 1, 10
frisinne 2
frivilligorganisationer..... se föreningar
funktionshinder 6, 8
förankringar..... 1, 3, 14, 21
fördomar..... 1, 3, 8, 9
föreningar 14
företagare 16, 17
företagsstöd 18
författning se grundlag
författningsdomstol 10
föreningar..... se miljö
förskola 5, 15
försvar 14, 15, 24
försäkringskassa..... se socialförsäkring
förtidspension..... 11
förtroendevalda se politiska uppdrag
föräldraförsäkring 9, 14

-G-

grundlag 23
grundskola..... 5, 6, se även skola
grön skatteväxling 18
gymnasieskola..... 4, 5, se även skola

-H-

handel 1, 19
handikapp se funktionshinder
Homosexuella 10
hälso- och sjukvård se sjukvård
hälsa 7, 16, 20
högskola 17

-I-			
ideella organisationer	se föreningar		
IMF	16		
inflation	16		
informationsteknik	5		
innovatör	se uppfinnare		
integration	15		
invandrare	se integration		
IT	se informationsteknik		
-J-			
jakt	10, 20		
jobb	se arbetslöshet		
jordbruk	18, 20		
jämställdhet	3, 9		
-K-			
kapitalmarknad	17		
kommunala bolag	17, 22		
kommuner	1, 17, 22, 23		
kommunikationer	8, 16, 17, 23, se även trafik		
Komvux	6		
konst	13		
konsumenter	19		
kretslopp	19		
kriminalvård	10		
kristendom	12		
kultur	2, 9, 10, 12, 14, 17, 22, 23, 24		
kulturarv	12, 14		
kunskap	2, 4, 5, 6, 13, 14, 16		
kärnkraft	19		
könsdiskriminering	se jämställdhet		
-L-			
landsbygd	17		
landsting	23		
liberalism	1-3		
livschanser	1, 3, 4, 24		
länsstyrelse	23		
löner	9, 15, 18		
-M-			
marginalskatt	18		
marknadsekonomi	1, 3, 14, 23		
medborgarskap	14		
medborgliga rättigheter	se fri- och rättigheter		
medier	12, 13		
miljö	2, 3, 14, 16, 19, 23		
missbruk	8		
myndighetsutövning	17, 22		
mångetniskt samhälle	se integration		
mänskliga rättigheter	se fri- och rättigheter		
-N-			
narkotika	se föreningar	10	
Nato	24, 25		
natur	2, se även miljö		
nyföretagande	se företagare		
närhetsprincip	23		
näringsliv	se företagare		
nätverk	1, 5, 6, 14		
-O-			
offentlighetsprincip	22, 24		
omsorg	1, 6, 7, 8, 9, 14		
organisationer	se föreningar		
-PQ-			
partier	se politiska uppdrag		
pension	11, 12		
polis	8		
politiska uppdrag	9		
prostitution	9		
-R-			
rasism	se integration		
regering	23		
regional högskola	se högskola		
regioner	22		
regionalpolitik	17		
regionalstöd	24		
rehabilitering	6, 7, 25		
religion	13		
respekt	1, 8, 13, 24		
resurshushållning	se miljö		
revision	22		
riksdag	22		
rättssäkerhet	1, 10		
rättstrygghet	10		
-S-			
samer	10		
samhällsplanering	19		
segregation	se integration		
sex- och samlevnadsundervisning	7		
sexuella övergrepp	10		
sjukförsäkring	11		
sjukpension	11		
sjukvård	7		
skatter	7, 14, 15, 17, 18, 19		
skogsbruk	20		
skola	4, 5, 13, 14, 15		
skydd	1, 2, 10, 11, 16, 17, 20, 24, 25		
småföretagare	se företagare		
sociala avgifter	se socialförsäkring, arbetsgivaravgifter		

socialbidrag 12
socialförsäkring..... 11, 12, 18
socialliberalism 2
sparande 11, 17
stadsbyggnad..... 14
subsidiaritetsprincip se närhetsprincip
Svenska kyrkan 13
Sverige 22-23
sysselsättning se arbetslöshet
säkerhet 19, 24

-T-

tandvård..... 8
tjänstesektor 18
tobak..... 6
trafik 6, 20, se även kommunikationer
transporter se trafik
tredje världen se u-länder
TV 13

-U-

u-länder 18
universitet..... se högskola
uppfinnare 17
utanförskap.....se integration
utbildning 2, 5, 6, 9, 13, 14, 17, 18, 19, 24
utrikespolitik 25
utsläpp..... se miljö
utvecklingsländer se u-länder

-V-

val..... 1, 5, 6, 12, 21, 22
vapenexport..... 24
vetenskap..... se forskning
våld..... 4, 9, 10
vård 6, 7, 8, 9, 14
välfärdskontrakt 7
välfärdspolitik 1, 6, 11
välstånd 3, 15, 16, 17
världen..... 1, 3, 6, 16, 18

-W-

WTO 16

-XYZ-

yttrandefrihet..... se fri- och rättigheter

-Å-

ålderspension..... 11
åldringsvård..... se äldrevård

-Ä-

ägande 1, 16, 17

äldrevård..... 7
änkepensionssystemet 12

-Ö-

Östeuropa se Central- och Östeuropa

Drottninggatan 97
Box 6508
113 83 STOCKHOLM
Tfn 08-509 116 00
Fax 08-509 116 60
info@liberal.se
www.folkpartiet.se

Folkpartiet Liberalerna